

“KÜN” HİTABI VE “NOKTA” SEMBOLİZMİ: ALEVİ-BEKTAŞİ KOZMOGONİSİNDE YARATILIŞIN MİTİK VE KAVRAMSAL İNŞASI*

Bülent AKIN**

Öz

Alevilik-Bektaşîlik araştırmalarında ritüeller, inanç esasları, tarihsel gelişim süreçleri, ocak yapıları ve toplumsal örgütlenme biçimleri üzerine geniş bir literatür oluşmuş olmakla birlikte, Alevi kozmogonisinin kavramsal bütünlüğü ve yaratılış düşüncesinin mitik, tasavvufi ve irfani katmanları çoğu zaman parçalı biçimde ele alınmıştır. Mevcut çalışmalarda yaratılışa ilişkin kavramlar genellikle tekil tanımlar, yerel anlatılar, sözlük maddeleri ya da yüzeysel tasavvuf literatürü içindeki karşılıkları üzerinden değerlendirilmiş; bu kavramların Alevi inanç ve irfan sistemi içerisindeki özgül bağlamı ve birbirleriyle kurdukları yapısal ilişkiler yeterince bütüncül bir çerçevede incelenmemiştir. Bu makale, Alevi kozmogonisinde yaratılış tasavvurunu “Kün” hitabı ve “nokta” sembolizmi merkezinde ele alarak ilahi özden kozmik tezahüre, oradan insanın içsel hakikat arayışına uzanan sistemli bir kavramsal model önermektedir. Çalışmada Alevi yazılı ve sözlü kaynakları; Buyruklar, erkânâmeler, nefesler, menkıbeler, gülbanklar, cem erkânı ve kolektif ritüel hafıza bağlamında değerlendirilmiştir. Kavramlar sözlük anlamlarının ötesine geçerek Alevi irfan sistemi içerisindeki yapı, bağlam ve işlevleriyle birlikte yorumlanmıştır. Bu doğrultuda nokta, varlığın henüz ayrışmamış öz hâlini, bütün yaratılış imkânlarını içinde taşıyan yoğunlaşmış hakikati ve ilahi tecellinin ilk eşiğini temsil eden kurucu bir sembol olarak değerlendirilmiştir. Küntü kenz-i mahfî, bu gizil hakikatin bilinme ve görünür olma yönelimini; Kün hitabı ise söz konusu yönelimin varlık alanında fiili tezahüre dönüşmesini ifade etmektedir. Böylece yaratılış, başlangıca ait teolojik bir hadise olmanın yanı sıra özden görünüme, birlikten çokluğa, sırdan idrake doğru ilerleyen süreklilik arz eden bir tezahür süreci olarak ele alınmıştır. Makalede Hak, nur, Nur-ı Muhammedî, Ali, Ervâh-ı Ezel, Bezm-i Elest, Kalû Belâ, Levh-i Kalem ve gibi kavramlar, Alevi yaratılış düşüncesinin birbirini tamamlayan yapısal unsurları olarak incelenmiştir. Bu kavramlar aracılığıyla Alevi kozmogonisinin yalnızca evrenin kökenine ilişkin bir açıklama sunmadığı; aynı zamanda insanın varlık içindeki konumunu, ezeli tanıklığını, ikrarını, manevî sorumluluğunu ve hakikate yönelişini temellendiren irfani bir düşünce alanı oluşturduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın temel katkılarından biri, Alevi kozmogonisinde makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki ilişkiyi “içsel kozmoloji” kavramı üzerinden açıklamasıdır. Bu kavram, dış evren düzeninin insan varlığında karşılık bulduğu manevî ve tasavvufi varlık anlayışını ifade etmektedir. Buna göre insan, yaratılışın dışında konumlanan edilgen bir varlık olmanın ötesinde ilahi hakikatin kendisinde idrak kazandığı, kozmik düzeni kendi özünde okuyabilen merkezi bir varlık mertebesidir. Sonuç olarak bu makale, Alevi-Bektaşî yaratılış mitlerini, evren tasarımı, kozmogoni ve tasavvuf kavramlarını kendi bağlamlarında bütüncül bir düşünce atlası olarak inşa etmeyi amaçlamıştır. Çalışma, Alevi kozmogonisinin dağınık kavramsal unsurlarını sistematik bir model içinde değerlendirerek halk bilimi, Alevilik-Bektaşîlik araştırmaları ve tasavvufi Türk halk edebiyatı alanlarına yeni karşılaştırmalı okuma, yorumlama ve tartışma imkânları da açan özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi Kozmogonisi, Kün, Nokta, Ervah-ı Ezel, Bezm-i Elest, İçsel Kozmoloji.

* **Geliş Tarihi/Received Date:** 10.04.2026 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 04.09.2026

DOI: <https://doi.org/10.55666/folklor.1927781>

** Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir-Türkiye, bulentakinedb@hotmail.com

THE IMPERATIVE “KUN” AND POINT SYMBOLISM: THE MYTHIC AND CONCEPTUAL CONSTRUCTION OF CREATION IN ALEVI-BEKTASHI COSMOGONY

Abstract

Although a substantial body of literature has developed in Alevi-Bektashi studies on ritual practices, principles of belief, historical processes, ocak structures, and forms of social organization, the conceptual integrity of Alevi cosmogony and the mythic, Sufi, and irfani layers of creation thought have often been addressed in a fragmented manner. In existing studies, concepts related to creation have generally been evaluated through individual definitions, local narratives, dictionary entries, or their equivalents in the broader Sufi literature. However, the specific context of these concepts within the Alevi system of belief and irfan, as well as the structural relations they establish with one another, has not been sufficiently examined within a holistic framework. This article proposes a systematic conceptual model of creation in Alevi cosmogony, centered on the imperative “Kun” and the symbolism of the “point,” tracing a line from the divine essence to cosmic manifestation and from there to the human being’s inner search for truth. In this study, Alevi written and oral sources are evaluated in relation to Buyruks, erkânâmes, nefes, hagiographic narratives, gülbanks, the cem ritual, and collective ritual memory. The concepts are interpreted not merely through their dictionary meanings but also in terms of their structure, context, and function within the Alevi irfani system. Accordingly, the point is considered a foundational symbol representing the undifferentiated essence of existence, the concentrated truth that contains all possibilities of creation, and the first threshold of divine manifestation. Küntü kenz-i mahfî refers to the orientation of this hidden truth toward being known and becoming visible, while the imperative Kun expresses the transformation of this orientation into actual manifestation within the realm of existence. Thus, creation is treated not merely as a theological event belonging to the beginning, but as a continuous process of manifestation moving from essence to appearance, from unity to multiplicity, and from mystery to perception. The article examines concepts such as Haqq, nur, Nur-i Muhammadi, Ali, Ervâh-ı Ezel, Bezm-i Elest, Kalû Belâ and Levh-i Kalem as mutually complementary structural elements of Alevi creation thought. Through these concepts, it is demonstrated that Alevi cosmogony does not merely offer an explanation of the origin of the universe; it also constitutes an irfani field of thought that grounds the human being’s position within existence, primordial witnessing, ikrar, spiritual responsibility, and orientation toward truth. One of the main contributions of the study is its explanation of the relationship between macrocosm and microcosm in Alevi cosmogony through the concept of “inner cosmology.” This concept refers to a spiritual and Sufi understanding of existence in which the order of the external universe finds its correspondence within the human being. Accordingly, the human being is not a passive entity positioned outside creation, but a central level of existence in which divine truth attains consciousness and which is capable of reading the cosmic order within its own essence. As a result, this article aims to construct Alevi-Bektashi creation myths, the conception of the universe, and the concepts of cosmogony and Sufism within their own contexts as a holistic atlas of thought. By evaluating the dispersed conceptual elements of Alevi cosmogony within a systematic model, the study offers an original contribution to the fields of folklore, Alevi-Bektashi studies, and Sufi Turkish folk literature, while also opening new possibilities for comparative reading, interpretation, and discussion.

Keywords: Alevi Cosmogony, Kun, Nokta, Ervah-ı Ezel, Bezm-i Elest, Inner Cosmology.

Giriş

Alevilik, literatürde çoğunlukla tarihi, ritüelleri, inanç esasları ve toplumsal yapıları üzerinden ele alınmış, buna karşılık inancın üzerine kurulu olduğu kavramsal zemin ve özellikle kozmogonik tasavvur, müstakil ve bütüncül bir analiz çerçevesinde yeterince incelenmemiştir. Oysa her inanç sistemi gibi Alevilik de varlık, yaratılış ve hakikat meselelerine ilişkin kendine özgü bir anlam dünyası ve kavramsal örgüye sahiptir. Bu bağlamda Alevi düşüncesinde yaratılış, yalnızca teolojik bir başlangıç anlatısından ibaret olmayıp aynı zamanda sembolik, mitik ve tasavvufi katmanları iç içe geçmiş bir yapıda karşımıza çıkar.

Alevi kozmogonisine ilişkin mevcut çalışmaların önemli bir kısmı, belirli kavramları İslamiyet öncesi inançlar bağlamındaki karşılıklarıyla ya da yaygın bilinen İslam mezhepleri düşünceleri bağlamında ele almakta, ancak bu kavramların Alevi inanç sistemi içerisindeki tasavvufi özgül bağlamı (dört kapı öğretisi) ve birbirleriyle kurdukları yapısal ilişkiler çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bu durum, Aleviliğin kendi iç dinamikleriyle anlaşılmasını güçleştirdiği gibi kavramların parçalı ve indirgemeci yorumlara açık hale gelmesine de neden olmaktadır. Dolayısıyla Alevi kozmogonisini

anlamaya yönelik bir yaklaşımın, kavramları tekil tanımlar üzerinden ele almak yerine aralarındaki ilişkiler ağı içerisinde değerlendirmesi gerekmektedir.

Bu makale, Alevi kozmogonisini iki temel kavram üzerinden bütüncül bir çerçevede yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu iki temel kavram; “Kün” hitabı ve “nokta” sembolizmidir. “Kün” (ol) hitabı, yaratılışın ilahi irade ve kelam boyutunu temsil eden dinamik bir esas olarak öne çıkarken “nokta” sembolü, varlığın henüz açığa çıkmamış özünü, potansiyel ve yoğunlaşmış hakikat hâlini belirten varoluşsal bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu iki kavramın birlikte ele alınması, Alevilikte yaratılışın yalnızca bir “başlangıç anı”ndan ibaret olmayıp aynı zamanda süreklilik arz eden bir tezahür süreci olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koyma imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın temel iddiası, Alevi kozmogonisinin “ilahi emir ile varlığın ilk tezahür hâli arasındaki içkin bağ üzerinden” şekillendiğidir. Buna göre *kün* hitabı, yaratılışı harekete geçiren ilahi iradeyi temsil ederken *nokta*, bu iradenin varlık boyutunda ilk tezahür ettiği yoğunlaşma biçimini ifade etmektedir. Bu bağlamda yaratılış, tek yönlü bir oluştan öte potansiyelden tezahür eden ve özden görünüme doğru ilerleyen çok boyutlu bir süreç olarak anlaşılmalıdır.

Bu makale, metodolojik olarak Aleviliğin kavram ve terimlerini yalnızca tarihsel, teolojik ya da filolojik tanımlarla sınırlayan yaklaşımların ötesine geçerek mit, ritüel ve tasavvuf arasındaki karşılıklı etkileşim ağını merkeze alan bütüncül bir perspektife dayanmaktadır. Zira Alevi inanç ve irfan geleneği, yaratılış anlatılarından cem erkânına, sözlü kültür ürünlerinden tasavvufi dile kadar uzanan çok yönlü bir yapı arz etmekte, bu nedenle kavramların anlamı, ancak bunların birlikte değerlendirilmesiyle görünür hâle gelmektedir. Bu çerçevede çalışmada *kün* hitabı ve *nokta* sembolizmi, birbirinden bağımsız iki kavram olmanın ötesine Alevi kozmogonisine içkin olan yaratılış sürecinin farklı tezahür aşamalarını temsil eden bütüncül bir yapı içerisinde ele alınacaktır. Yaratılış, bu bağlamda ilahi özden varlığa doğru ilerleyen ve mitik anlatılar, tasavvufi yorumlar ile ritüel hafıza arasında süreklilik arz eden dinamik bir süreç olarak değerlendirilecektir.

Bu doğrultuda çalışma, metin merkezli “irfani kavramsal okuma” (hermenötik; kavramların metin içindeki kullanımlarını, birbirleriyle kurdukları anlam ilişkilerini ve tasavvufi-bâtını anlam katmanlarını bağlamları içerisinde çözümlemeye dayalı yorumlayıcı yaklaşım), sözlü kültür ve halk bilimi yaklaşımı ile tasavvufi-mitolojik çözümlemeyi bir araya getiren disiplinlerarası bir yöntem izlemektedir. Makalenin kavramsal omurgası, yaratılışın ilahi özden kozmik tezahüre doğru ilerleyen aşamalarını yansıtan bir sıra içerisinde kurgulanmıştır. Bu çerçevede çalışmada, öncelikle *Hak*, *Nur-ı Muhammedî* (ilk tecelli), *Ali* (velayet-nübüvvet ilişkisi), *nur* ve *vahdet* kavramları üzerinden yaratılışın varoluş zemini ve teolojik çerçevesi ortaya konulacak; ardından bu zeminin mitik ve kozmogonik uzantıları olarak *küntü kenz-i mahfî*, *nokta*, *kün* (ilahi emir), *bezm-i elest*, *kalü belâ*, *levh-i kalem* ve *ervâh-ı ezel* kavramları ele alınacaktır. Burada, makalede önerilen bu sıralamanın Alevi kaynaklarında bütün unsurlarıyla tek ve değişmez bir kozmogonik şema hâlinde bulunduğu iddiasını barındırmadığının, farklı metin ve anlatılarda dağınık biçimde yer alan kavramların yapısal ilişkilerini görünür kılmaya yönelik analitik bir model niteliği taşıdığının altını çizmek gerekir. Buyruklar, erkânâmeler, nefesler ve gülbanklar gibi klasik metinler üzerinden bahse konu kavramların bâtını anlam katmanları incelenirken aynı zamanda cem ritüeli, musiki, menkıbe anlatımı ve kolektif hafıza içerisindeki yaşantısal karşılıkları da dikkate alınacaktır. Kavramlar, halk bilimi bakış açısıyla yapı, bağlam ve işlev üçlüsü temelinde ele alınarak hem sembolik içerikleri hem de toplumsal ve ritüel boyuttaki işlevleriyle birlikte değerlendirilecektir. Bu yaklaşım doğrultusunda söz konusu kavramlar, teorik bir kozmogoni unsuru olmanın yanı sıra Alevi düşüncesinde varlık, bilgi ve hakikat ilişkisini kuran, mitik ve tasavvufi bağlamlarda tezahür eden bütüncül bir anlam sistemi içerisinde değerlendirilecektir. Bu yaklaşım vesilesiyle çalışma, Aleviliği dışsal karşılaştırmalara indirgemeden, kendi iç tutarlılığı ve irfani bütünlüğü içerisinde kavramaya yönelik bir okuma modeli sunmayı amaçlamaktadır.

1. Alevilikte İlâhi Tezahürün Zemini: İlk Tecelli ve Hakikat Sürekliliği

Alevi kozmogonisinde, yaratılış ilahi özün farklı mertebelerde görünürlük kazandığı süreklilik hâlindeki bir tezahür düzeni olarak kavranır. Bu düzen, varlığın kaynağı ile görünürlük kazanma biçimleri arasında kopukluk üretmediği gibi öz, tezahür ve idrak arasında bâtını (içsel) bir bağ kuran bütüncül bir yapı ortaya koyar. Bu çerçevede yaratılış, başlangıçta gerçekleşmiş ve tamamlanmış bir oluş şeklinde tasavvur edilmez, aksine ilahi hakikatin kendini görünür kıldığı ve bilinir hâle getirdiği

süreklilik arz eden bir süreç olarak anlam kazanır. Bu sürecin anlaşılabilmesi, Alevi inanç sisteminde merkezi konumda bulunan belirli kavramsal düğüm noktalarının birlikte ele alınmasını gerekli kılar. Bu kavramlar, temelde teolojik terimler olarak değerlendirilse de varlığın kaynağından kozmik tezahüre ve insani idrake uzanan sürekliliğin taşıyıcıları olarak da önemli işlev görür. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu kavramlara başvurulması, açıklayıcı bir tercih olmanın ötesinde yapısal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Alevi irfanında ilahi hakikat, mutlak varlığın esası kabul edilen *Hak* kavramıyla ifade edilir. Ancak hakikat, kapalı ve erişilmez bir öz olarak kalmaz. Kendi içinde tezahür eden bir gerçeklik olarak düşünülür. Bu tezahürün ilk belirginleşme biçimi, ilahi hakikatin *nur* olarak görünürlük kazanmasıyla ortaya çıkar. Bu anlamda *nur*, *Hakk*'ın ilk tecellisi olarak varlığın başlangıcını temsil eder ve yaratılışın temel zeminini oluşturur. Bu ilk tecelli, varlığın ortaya çıkışını mümkün kılmakla birlikte bilinç ve anlam boyutunu da içerir. Alevi kozmogonisi içerisinde bu bilinç düzeyi, *Nur-ı Muhammedî* kavramıyla ifade edilen ilk idrak ve anlam mertebesinde somutlaşır. Bu merteye, ilahi hakikatin kendini bilinir ve ifade edilebilir kıldığı aşama olarak yaratılışın yönünü ve yönelimini belirleyen temel bir esas hâline gelir.

Bu bilinç ve anlam boyutu, Alevi düşüncesinde tek yönlü bir zuhur şeklinde ele alınmaz. İlahi hakikat, bir yandan kelam ve bildirim düzeyinde tezahür ederek varlık düzenine yön verir, diğer yandan bu hakikatin bâtını idrakini ve sürekliliğini taşıyan bir derinlik kazanır. Bu iki yön, *nübüvvet* ve *velâyet* kavramlarıyla ifade edilen tek parça, aynı zamanda çift yönlü bir tezahür yapısı içerisinde anlaşılır. *Nübüvvet*, hakikatin zahîrî ve bildirici yönünü temsil ederken *velâyet*, bu hakikatin bâtını, derunî ve süreklilik kazanan boyutunu ifade eder.

Bu bağlamda ilahi *nur*, Alevi kozmogonisi içerisinde yalnızca başlangıca ait bir kavram olarak kalmaz, aynı zamanda *Hak* ile varlık arasındaki bağı kuran, hakikatin bilinç ve idrak düzeyinde görünürlük kazanmasını sağlayan temel bir cevher olarak işlev üstlenir. Bu *nur*, yaratılış sürecinde belirli bir düzen içerisinde tezahür ederek *Muhammed* ve *Ali* kavramlarıyla ifade edilen iki temel görünüm kazanır. Bu görünüm, birbirinden bağımsız varlık alanları olmayıp aynı ilahi hakikatin farklı mertebelerdeki tezahürleri olarak değerlendirilir. Bu çerçevede *Muhammed*; ilahi hakikatin bilinç, kelam ve yön verici boyutunu temsil ederken *Ali*; bu hakikatin idrak, bâtın ve kemal düzeyindeki tezahürü olarak ortaya çıkar. Böylece *nübüvvet* ve *velâyet*, aynı nurun iki yönü (yüzü) olarak birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisinde kavranır. İlahi hakikat, bu bütünlük içerisinde hem görünür olup hem de idrak edilerek süreklilik kazanır.

Alevilikte bu tezahür düzeni, yaratılışı kozmik bir başlangıç olarak kabul etmenin yanı sıra, insanda ve toplumsal hafızada devam eden bir hakikat süreci olarak anlaşılmasını mümkün kılar. İlahi öz, *Hak* olarak varlığın kaynağını oluşturur, *nur* olarak görünürlük kazanır, *Muhammed* ve *Ali* ile bilinç ve idrak düzeyinde tezahür eder, buna müteakip süreç erkân, ritüel ve irfan yoluyla süreklilik kazanır. Böylece yaratılış; varlık, bilgi ve hakikat arasında kurulan dinamik bir ilişki ağına dönüşür.

1.1. Nokta: İlahi Tezahürün Öz Hâli

Tasavvufi literatürde *nokta*, hem varlığın bütün imkânlarını içinde taşıyan ilahi özün işareti hem de bütün tecellilerin kaynağı olan ilk belirlenim alanını temsil eder. *Nokta*, “hakikatin manası, kendisinden zahîr ve bâtın olanların kaybolmadığı; şekilleri kabul etmeyen” şeklinde tanımlanır. Nokta, asıl olandır; hakiki birlik, tüm çokluğun aslı; artmaz, eksilmez ve yok olmaz. Bu sebeple *nokta*, kozmik sürecin başlangıcından çok, başlangıcı mümkün kılan zâtî imkân olarak görülür (Uludağ, 2016: 279; MTTs, 2006: 776). Tasavvufi literatürde *noktanın*, varlığı vahdet perspektifi içerisinde açıklamak için son derece elverişli bir metafor olarak kullanıldığı görülür (Tabakoğlu-Maden, 2019: 61). Bu kullanımda *nokta*, çokluğun öncesinde yer alan bir ilk unsur gibi düşünülmeyp çokluğun zaten içinde saklı bulunduğu birlik hâlinin sembolik ifadesi olarak kavranır. Başka bir ifadeyle *nokta*, kendi içinde bütün imkânları taşıyan ve bu imkânları tecelli yoluyla açığa çıkaran bir merkez olarak tasavvur edilir.

Noktanın bu şekilde merkezî bir kavram olma durumu, Allah, âlem ve insan ilişkisinin anlaşılmasında da belirleyici bir rol oynar. *Nokta* üzerinden kurulan sembolik anlatım, bu üç alanı birbirinden kopuk varlık düzlemleri olarak ele almak yerine, tek bir hakikatin farklı görünimleri şeklinde kavramaya imkân tanır. Böylece yaratılış, dîşsal bir meydana gelişin ötesinde varlığın kendi özünü açığa vurması, kendi içinde görünür hâle gelmesi şeklinde anlaşılır. *Nokta*, bu açığa çıkışın ilk

yoğunlaşma anını temsil ederken aynı zamanda bu sürecin her aşamasında varlığını sürdüren bir hakikat olarak tasavvur edilir.

Nokta, tıpkı tasavvufi literatürde olduğu gibi Alevi inanç sisteminde de yaratılışı anlatan sembolik dilin en yoğun ve en derin ifadesi olarak karşımıza çıkar. Bu yoğunluk, varlığın bütün anlam katmanlarının tek bir merkezde toplanmış hâlini ifade eder. Bu yönüyle *nokta*, başlangıcı temsil eden bir işaret olmaktan ziyade, başlangıcın kendisini mümkün kılan özdür. Yaratılış, bu özün tezahür etmesi, görünür hâle gelmesi ve çoğalma olarak tecrübe edilmesidir. Alevilikte *nokta*, Hakk’ın sonsuz zâtının ilk kez idrak edilebilir bir işarete dönüştüğü eşiği anlatır. Bu merteye, henüz zamanın ve mekânın oluşmadığı, varlık ve yokluk ayrımının bulunmadığı, tüm hakiki imkânların ilahi içkinlik içinde toplandığı birliğin sembolik düzeyidir. Bu yönüyle *nokta* hem tecellinin çekirdeği hem de ilahi birliğin sembolik yoğunlaşmasıdır. Tasavvufta noktanın sözün ve harfin kaynağı olarak görülmesi, Alevilikte nur, sır, öz ve cevher kavramlarıyla birleşerek yaratılışın başlangıcına ilişkin zengin bir anlam alanı oluşturur.

Alevi kozmogonisi, yaratılışı ilahi özün farklı mertebelerde görünürlük kazandığı süreklilik hâlindeki bir tezahür düzeni olarak kavrar. Bu düzen, varlığın kaynağı ile açığa çıkış biçimleri arasında kopukluk üretmeyen; öz, görünürlük ve idrak arasında içsel bir bağ kuran bütüncül bir yapı ortaya koyar. Bu nedenle yaratılış, başlangıçta gerçekleşmiş ve tamamlanmış bir oluştan ibaret olarak sınırlandırılmayıp ilahi hakikatin tezahürü, görünür kılma ve bilinir hâle getirme süreci olarak anlam kazanır. Nokta ise bu sürecin en yoğun, en sade ve en içkin ifadesi olarak belirir.

Bu bağlamda Alevi irfanında ilahi hakikat, mutlak varlık ilkesi olarak Hak kavramıyla ifade edilir. Ancak bu hakikat, kapalı bir öz olarak kalmaz, kendini açığa çıkaran bir tezahür hareketi içerisinde düşünülür. Bu hareketin ilk görünürlük biçimi *nur* olarak belirir ve yaratılışın başlangıcını temsil eder. Bu ilk tecelli, varlığın ortaya çıkışını mümkün kılan bir unsur olmanın yanı sıra onun bilinç ve anlam boyutunu da içerir. Bu nedenle *nur-ı Muhammedî*, ilahi hakikatin ilk idrak ve anlam mertebesi olarak yaratılışın yönünü belirleyen temel bir esas hâline gelir. Bu bilinç ve anlam boyutu, Alevi düşüncesinde tek yönlü düşünülmez. İlahi hakikat, bir yandan kelim ve tebliğ (bildirim) düzeyinde açığa çıkarken diğer yandan bu hakikatin içsel idrakini taşıyan bir derinlik kazanır. Bu iki yön, *nübüvvet* ve *velâyet* kavramlarıyla ifade edilen çift yönlü bir tezahür yapısı içerisinde anlaşılır. Bu çerçevede *Muhammed*, ilahi hakikatin bilinç, kelim ve yön verici boyutunu temsil ederken; *Ali*, bu hakikatin idrak, içselleşme ve kemal düzeyindeki tezahürü olarak ortaya çıkar. Böylece aynı nur, farklı mertebelerde görünürlük kazanarak varlık ile idrak arasında süreklilik kurar.

Noktanın bu yapı içerisindeki konumu, onun bu tezahür düzeninin yoğunlaşmış ifadesi olduğunu gösterir. Bu nedenle *noktanın* “ilk cevher”, “varlığın özü” veya “eşyanın hakikatinin kaynağı” gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi, onun varlığın merkezinde yer aldığını ortaya koyar. *Nokta*, burada parçalanamaz, bölünemez ve yok olmaz bir öz olarak tasavvur edilir ve görülen her şeyin arkasında bulunan ve onların varlık imkânını taşıyan bir hakikat olarak belirir.

Noktanın anlamı, bilgi ile kurduğu ilişki üzerinden daha da derinleşir. Hz. Ali’ye atfedilen “İlim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı.” (Tabakoğlu-Maden, 2019: 63) sözü, bilginin aslında bölünmemiş, sade ve bütüncül bir öz hâlinde bulunduğunu ifade eder. Çoğalma ise bu öz bilginin farklı formlar hâlinde açığa çıkmasıdır. Aynı şekilde Hz. Ali’ye nispet edilen “Bâ’nın altındaki nokta benim.” sözü, *noktanın* bilgi ile birlikte hakikat ve velâyet ile kurduğu ilişkiyi de açığa çıkarır. Alevilikte *nokta* sembolizmi, çoğu zaman Kur’an merkezli hiyerarşik bir anlam silsilesi içerisinde yorumlanır. Buna göre kâinatın hakikati Kur’an’da, Kur’an’ın özü Besmele’de, Besmele’nin anlamı “bâ” harfinde, “bâ” harfinin sırrı ise altındaki *noktada* toplanmış olarak açıklanır. Bu yorum çizgisinde *nokta*, ilahi hakikatin en yoğun ve özlü ifadesi olarak kabul edilir ve Hz. Ali ile ilişkilendirilerek velâyet boyutunda anlamlandırılır.

Bâ-i Bismillahi aşkı şerh edersen Rûhiyâ

Nokta-i Sırr-ı Ali’den faşolur Kur’an-ı aşk (Gölpınarlı, 1932: 319).

Nokta, sırr-ı İlâhî’dir; sırr-ı İlâhî, sırr-ı insandır. Sırr-ı insan ise bütün oluşun varlık temelidir. Bütün harfler *nokta* ile kaim olduğu gibi, bütün mevcudatın özü de insandır. Üç nokta; zât, sıfat ve fiile, beş nokta; hazarât-ı hamseye delalet eder. *Noktanın* adetçe çoğalması varlığın belirerek açığa çıkmasının, yani tezahürünün icabıdır. En sonunda hepsi, yine bir noktaya döner (Ceylan, 1997: 145). Bu durum, harf sembolizmi çerçevesinde daha kapsamlı bir anlam kazanır. *Nokta*, Hurufî inanişâ göre

her şeyin ve bütün harflerin aslıdır. Zira çizgiyi, sıra noktalar oluşturur (Pala, 1998: 373). Bu bağlamda nokta, “Ba-i Bismillah”ta görünür hâle gelen ilahi kudretin zâtî çekirdeğini temsil eder. Dolayısıyla *nokta*, tecellinin ilk imkânı ve “Ba-i Bismillah”ın ardındaki ilahi sırrın kendisi olarak kozmik ve irfani bir anlama sahip olur. Alevi yazılı kaynaklarında sık sık karşımıza çıkan bu anlayışa Buyruk’ta şöyle yer verilir:

Ve dahi Hazreti Ali keremullahı veçhe hazretlerinden rivayet olunur ki: Hak süphane ve taala hazretlerinin her ne kadar sırrı ve esrarı var ise dört kitap içinde buyurdu. Birinci Tevrat. İkinci Zebur. Üçüncü İncil. Dördünü Kuran-ı Azimüşşandır. Bu dört kitap içindeki esrarını Fatih-i Şerif’te beyan eyledi. Ve Fatiha-i Şerif’te her ne ki esrarı var ise Bismillahirrahmanirrahim içinde koydu. Ve Bismillahirrahmanirrahim içinde her ne kadar esrar sırrı var ise Yasin-i Şerif’te ve her ne ki Yasin-i Şerif’te var ise ol (Bâ)nın altındaki noktada mânası beyandır.

Melameti gelenekte de *nokta*, yaratılışın kozmogonik sıralamasını açıklayan temel sembollerden biri olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede başlangıçta ilahi hakikat, henüz isimler ve sıfatlar dairesine tenezzül etmemiş mutlak bir gayb hâlinde düşünülür. Bu mertebe Lâhût Âlemi, Mutlak Gayb Âlemi, Lâ Taayyün Âlemi ve Ümmü’l-Kitâb olarak adlandırılır. Bu makamda ne isim, ne resim, ne sıfat, ne mevsuf, ne evveliyet, ne âhiriyyet, ne zâhiriyyet ne de bâtınıyyet söz konusudur. Bütün isimler, sıfatlar ve suretler Hakk’ın zâtında mahv ve müstehlek hâlde bulunur. Bu nedenle söz konusu mertebe, her türlü belirlenimin öncesinde yer alan “sırf vücûd” ve ilahi hüviyet makamı olarak değerlendirilir. Bu mutlak gayb ve lâ taayyün hâlinde zuhura geçiş “Kün” emriyle başlar. Önce “Kün”, yani “Ol!” emriyle basit *noktadan* “elif” meydana gelir. Elif, bu bağlamda Ahadiyet mertebesini temsil eder. Ardından aslî unsur olan *noktanın* “elif”in altına yerleştirilmesiyle “bâ” harfi oluşur ve bu aşamada Vahidiyet mertebesi ortaya çıkar (Sunar, 1975: 52-53). Böylece *nokta*, harfin başlangıcı olmasının yanı sıra, Ahadiyet’ten Vahidiyet’e, birlikten çokluğa ve gizli hakikatten görünür âleme geçişin metafizik çekirdeği hâline gelir. Başka bir ifadeyle *nokta*, henüz ayrışmamış ilahi özün sembolü iken “elif” bu özün ilk belirlenimini, “bâ” ise çokluğun ve varlık düzeninin açılımını ifade eder.

Alevi yaratılış düşüncesinde “be’nin noktası”, varlığın başlangıç çekirdeğini temsil eden kozmogonik bir merkezdir. Bu merkez, yaratılışın görünmeyen özü ile görünür âlem arasındaki geçiş noktasını ifade eder. Özellikle daha önce de altını çizdiğimiz Hz. Ali’ye atfedilen “Ben, be’nin altındaki noktayım.” sözü etrafında gelişen Alevi inancına ait bâtını yorumlar, *noktay*ı hem varoluşsal hem de metafizik bir kaynak olarak anlamlandırmıştır. Alevi inancına mensup topluluklara ait halk anlatıları, menkıbeler, nefesler ve erkân merkezli sözlü kültür ürünleri ve icralar incelendiğinde, *noktanın* çoğu zaman yaratılışın özü, hakikatin çekirdeği ve kozmik düzenin başlangıcı olarak tahayyül edildiği görülmektedir.

Alevi kozmogonisinde yaratılışın başlangıcı, Hakk’ın kendi özünü nur, kelâm ve tecelli yoluyla görünür kılmaları şeklinde anlaşılır. Bu nedenle *nokta* yaratıcı kudretin, ilahi bilginin ve hakikatin özünü içinde taşıyan metafizik bir merkez olarak kabul edilir. Alevi irfanında *nur-ı Muhammedî*’nin yaratılışın ilk tezahürü olarak değerlendirilmesi de bu düşünceyle doğrudan ilişkilidir. Buna göre varlık, birlik hâlindeki ilahi özün farklı mertebelerde görünürlik kazanmasıyla açığa çıkmaktadır. Bu süreçte âlem, yaratılmış bir varlık alanı olmanın yanında, Hakk’ın kendi hakikatini görünür kıldığı ve temaşa ettiği bir tecelli alanı olarak kavranır. Böylece yaratılış; aşk, idrak, nur ve varlık arasında kopukluk bulunmayan bütüncül bir düzen içerisinde anlam kazanır. *Noktanın* secde eden ile secde olunanı, âşık ile mâşuku aynı merkezde buluşturan sembolik yapısı da Alevi düşüncesindeki vahdet anlayışını görünür kılar. Dolayısıyla *nokta*, burada hem yaratılışın başlangıç çekirdeği hem de vahdetten kesrete uzanan kozmogonik düzenin özünü temsil eden irfani bir sembol hâline gelir.

Dürr-i deryâ-yi maânî genc-i pinhan noktadır
Feyz-i envâr-ı Hudâ cân içre cânan noktadır
Kenz-i esrâr-ı îlâhî ilm ü irfan noktadır
Harf-ı Bismillâh ile âyât-ı Kur’ân noktadır

Nokta-i kudret idi nûr-i Muhammed Mustafâ
Oldu ol nokta ezel bezminde mir’ât-ı Hudâ
Nokta aşk u nokta âşık nokta dîdar-ı lika
Nokta sâcid nokta mescud nûr-i îman noktadır (Özmen, 1998c: 65).

Bu anlayış içerisinde *nokta*, yaratılışın başlangıcını temsil eden öz olduğu gibi ilahi muradın açığa çıkışını mümkün kılan asli hakikat olarak düşünülür. Varlığın yaratılması, Alevi inancında çoğu zaman ilahi hakikatin bilinmek ve görünür olmak istemesiyle ilişkilendirilir. Bu nedenle yaratılış, mutlak birliğin kendi içindeki sırları farklı varlık mertebelerinde görünür kılması şeklinde anlaşılır. *Noktanın* “Kâf” ve “Nûn” ile ilişkilendirilmesi de yaratılışın ilahi kelâm ve kudret aracılığıyla meydana geldiği düşüncesini sembolik bir düzlemde ifade etmektedir. Burada “kün” hitabı, yalnızca yaratmayı başlatan bir söz olmayıp aynı zamanda varlığın ilahi öz ile kurduğu sürekliliğin ifadesidir. Bu çerçevede bütün âlemler, tek bir hakikatin farklı görünüş biçimleri olarak değerlendirilirken *nokta*, bu çoğalışın kaynağında bulunan birlik esasını ve çekirdeği temsil eder. Böylece yaratılış, Hakk’ın kendisini açığa vurduğu sürekli bir tecelli hareketi, *nokta* ise bu hareketin özü, yönü ve metafizik merkezi hâline gelir.

Noktadır Levlâke levlâk sırrın izhâr eyleyen
Noktadır Ahmed nurunda hatm-ı esrâr eyleyen
Noktadan var eyledi âlemleri var eyleyen
Kâf ü nûnun aslı oldur sun’-i Rahman noktadır (Özmen, 1998c: 65).

Alevi kozmogonisinde yaratılışa yönelik ilahi hakikatin aşama aşama görünür hâle gelişi şeklinde düşünülen tezahürî bir varoluş anlayışı söz konusudur. Bu bağlamda *nokta*, henüz ayrışmamış mutlak birliği temsil eder. Harflerin *noktadan* doğması gibi, çokluk âlemi de birlikten doğar. Dolayısıyla *nokta*, yaratılış öncesi sırrın, yani gizil hakikatin sembolü hâline gelir. Harfler ise bu gizil hakikatin görünür âleme açılmış biçimleridir. Böylece evren, ilahi kelâmın açılımı olarak düşünülen büyük bir “yazı”ya dönüşür. Harfler burada kesreti sembolize eder. Bu anlamda evren, adeta Allah’ın yazdığı kozmik bir metin olarak tasavvur edilir.

Fani dinle bu sözü
Haktır ademin özü
Vechimizdeki yazı
Gösterir Rabbimizi (Özmen, 1998b: 108).

*Noktay*ı bütün varlığın özeti olarak görme düşüncesi makrokozmos (evren) ile mikrokozmos (insan) arasındaki ilişkiyi izah ederken de karşımıza çıkar. Küçük evren, yani mikrokozmos olarak tanımlanan insan, kâinatın özetidir. Kâinattaki her şey onda mevcut olarak kabul edilir. Alevilikteki “insan okuma”, ya da daha kapsamlı bir ifadeyle “Kuran dahil bütün kutsal kitapları insan yüzünde okuma” anlayışı da burada sözünü ettiğimiz makrokozmos ile mikrokozmos ilişkisine dair bu tasavvuru özetler. Dolayısıyla hem kâinat hem de insan harflerin taşıyıcısı olarak tasavvur edilir.

Âşıkız bekleriz bâb-ı velâyet
Vechinde okuruz hem yedi âyet
İki kaş dört kirpik zülfün tamam et
Kiblegâh eyledik âşıkaneyiz (Özmen, 1998c: 233).

...
Yedi iklim çar köşe bir dilberin vechindedir
Gel oku Ümmü’l Kitab’ı mekteb-i irfana bak (Özmen, 1998c: 250).

Alevilikte *noktanın* anlamı insanın iç dünyasında da karşılığını bulur. Bu anlamda kozmik düzen tasavvuru aynı zamanda içsel bir yönelime sahiptir. Bu düşünce Alevi nefeslerinde “yaratıcının ve evrenin insandan ayrı olmadığı” söylemiyle sürekli dile getirilir. Evrendeki zahir ve bâtın her şeyin insanda mevcut olduğu düşüncesi, insanın kendini tanıdığı evreni tanıyacağı, dolayısıyla yaratıcıyı da tanıyacağı anlayışını ortaya koyar. Bu çerçevede evrenin işleyiş ve düzenini açıklayan kozmolojik yaklaşım insanın iç âleminde ayrı düşünülmez. “İçsel kozmoloji” olarak adlandırılmasını önerdiğimiz insana dair bu varoluşsal düzen, “dış evren düzeninin insan varlığında karşılık bulduğu manevi ve tasavvufî düşünce biçimi veya varlık anlayışı” olarak tanımlanabilir.

“Kendini bilen Rabbini bilir” anlayışıyla birleşen bu yaklaşım, kozmolojiyi yalnızca dış dünyayı açıklayan bir sistem olmaktan çıkarır ve insanın kendi özüne yönelmesini sağlayan irfani bir bilgi alanına dönüştürür. İnsan burada, noktadan başlayarak çoğalan ilahi hakikatin bilinç kazandığı varlık mertebesi olarak düşünülür. Başka bir ifadeyle insan hem kozmik yazının bir parçası hem de o yazıyı okuyabilecek idrak kabiliyetine sahip tek varlıktır. Bu nedenle Alevilikte insanın hakikati ile evrenin hakikati birbirinden bağımsız düşünülmez, aksine aynı varoluşsal özün farklı görünüm düzeyleri olarak kabul edilir.

Diğer taraftan noktanın Alevi topluluklarında cem ritüelinin mekânsal hizmet düzeni içerisinde de karşılık bulan sembolik bir anlam taşıdığı görülür. Bu bağlamda mürşit postu, yalnızca dedenin oturduğu fiziksel bir mekân olmayıp cem meydanının merkezini ve birliği temsil eden ritüel odak olarak anlam kazanır. Alevi sözlü geleneğinde Hz. Ali'nin “Bâ'nın altındaki nokta” olarak yorumlanması, postun da hakikatin merkezini temsil eden sembolik konumunu açıklayan anlamlarından biri olarak değerlendirilebilir. Miraç anlatılarında Hz. Ali'nin hakikatin farklı tezahürleriyle özdeşleştirilmesi ve Kırklar anlatısında birliğin Hz. Ali şahsında görünür kılınması, bu merkez fikrini destekleyen mitik anlatılar arasında yer almaktadır. Böylece nokta, kozmogonik düzlemde bütün varlığın henüz ayrıışmamış özünü temsil ederken ritüel bağlamda mürşit postu, bu birliğin cem meydanındaki sembolik merkezi olarak işlev üstlenir. Bu yönüyle post, zahirde erkânın idare edildiği bir makamken bâtını anlamda kozmik düzenin ve hakikat merkezinin ritüel düzlemde yeniden temsil edildiği kültürel bir simge niteliği taşır.

Nokta, Alevi kozmogonisi içerisinde varlığın kendi özünü açığa vurduğu, birliğin çoklukta görünür olduğu ve insanın kendi hakikatine yönelmesini mümkün kılan temel sembolik boyutu ifade eder. *Nokta*, bu yönüyle hem başlangıç hem merkez hem de idrak kapısıdır. Bu nedenle Alevilikte yaratılışı anlamak, *noktay*ı anlamaktan; *noktay*ı anlamak ise varlığın birliğini kavramaktan geçer. Bu varlık ve yaratılış anlayışı, Alevi kozmogonisinin temelinde yer alan “gizli hakikatin görünür olma arzusu” düşüncesine kapı aralar. *Nokta*, henüz açığa çıkmamış olan ilahi özün en yoğun hâli iken yaratılış, bu özün bilinmek, görünmek ve idrak edilmek üzere tezahür etmesi olarak anlaşılır. Dolayısıyla *nokta* sembolizmi, Alevi inancındaki “gizli hazine” anlayışına geçiş sağlayan temel esas ve çekirdektir. Bu yönüyle de yaratılıştaki ilk eşik olup Alevi kozmogonisi içerisinde “Küntü kenz-i mahfî” düşüncesinin metafizik temelini hazırlayan ilk hakikat mertebesidir.

1.2. Küntü Kenz-i Mahfî ve Kandil-i Kudret

Mutasavvıfılar tarafından yaygın bir şekilde hadis olarak kabul gören “Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım.” sözü dayanan *küntü kenz-i mahfî* (Ben gizli bir hazine idim.) ifadesi, Alevi irfanında ilahi birliğin özsel derinliğini işaret eden temel tasavvufi yaklaşımlardan biridir. Bu kavram, Hakk'ın zâtında sır olarak bulunan cemel ve kemalin, bilinirlik ve görünürlük kazanma yönelimiyle tezahür etmesini sembolik bir dille anlatır. Burada hazine mecazı, zâtın mutlak birliğini, sınırsız kemalini ve bütün varlık imkânlarını kendi içinde barındıran gizil kudreti temsil eder (Akin, 2025: 86). Söz konusu gizil kudret, bir önceki başlıkta ele aldığımız “nokta” kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Nokta, yaratılışın bütün imkânlarını kendi içinde taşıyan ilahi özü ve gizil hakikati temsil ederken *kenz-i mahfî* anlayışı, bu gizil hakikatin bilinme ve görünür olma yönelimiyle tezahüre dönüşmesini ifade eder. Böylece nokta, henüz açığa çıkmamış birlik hâlini, *kenz-i mahfî* ise bu birliğin tecelli ederek varlık mertebelerinde görünür hâle geliş sürecini simgeler. Bu yönüyle *küntü kenz-i mahfî*, vahdet anlayışının Hakk'ın zât mertebesine ilişkin en derin boyutunu ifade eder. *Kenz-i mahfî* anlayışı, varlığın kaynağını dışsal bir neden ya da sonradan gerçekleşen bir fiil ile açıklamak yerine, Hakk'ın kendi zâtındaki gizil kemal ile temellendirir. Bu çerçevede âlem, Hak'tan bağımsız bir varlık alanı olarak düşünülmez, aksine ilahi hakikatin özsel birliğinden zuhur ederek görünürlük kazanan bir tecelli olarak kavranır. Zât-sıfat-fiil mertebeleriyle ifade edilen bâtını yapı içerisinde bu kavram, zâtın herhangi bir belirlenime konu olmayan mutlaklık mertebesine işaret eder.

Alevi kozmogonisi içerisinde yaratılışın ilahi hakikatin içkin bir yönelimi olarak kavranması, *kenz-i mahfî* anlayışı ile daha belirgin hâle gelir. Alevi metinlerinde de oldukça sık karşılaştığımız ve tasavvufi gelenekte “Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim...” şeklinde ifade edilen bu yaklaşım, yaratılışın dışsal bir zorunluluğun ötesinde ilahi hakikatin kendi özünden kaynaklanan bir yönelime dayandığını ortaya koyar (Muhammed el-Aclûnî, 1351-52'den akt. Aydın, 2022: 258). Bu rivayette yer alan “isteme” ve “bilinme” ifadeleri, yaratılışın muhabbet ve marifet ekseninde anlaşılmasına imkân tanır (Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Arabî, 1946: 203'den akt. Aydın, 2022: 258). Buna göre ilahi hakikat, kendi özündeki cemel ve kemalin bilinirlik kazanması yönünde bir tezahür sürecine yönelir. Bu bağlamda *kenz-i mahfî*, Hakk'ın zât mertebesindeki mutlak birliğini ve bu birliğin tezahüre yönelen içsel dinamizmini ifade eder. Nokta kavramı ise bu sürecin henüz görünürlük kazanmamış, bütün varlık imkânlarını kendi içinde taşıyan gizil öz hâline karşılık gelir. Bu nedenle nokta, ilahi hakikatin yoğunlaşmış birlik durumunu; *kenz-i mahfî* ise bu birliğin bilinmek ve görünür olmak üzere tezahüre yönelişini sembolize eder.

Allah ile işte burda birleştik
Nokta-i amaya girdik yerleştik
Sırr-ı küntü kenzi orda söyleştik
İsm-i şerifini Rahman eyledik (Balaban, 2017: 351).

“Hazine” mecazı, ilahi hakikatin sınırsız kemalini ve bütün varlık imkânlarını kendi içinde barındıran gizil kudretini temsil eder. Bu nedenle varlığın ortaya çıkması ve kavranması dışsal bir nedene bağlanmaz. Varlık, ilahi hakikatin kendi özünden zuhur ederek görünürlük kazanmasının bir tecellisi olarak kavranır. Bu süreçte ortaya çıkan bilinirlik, doğrudan zât mertebesine ait değildir. İlahi hakikat, mutlak gayb olan hüviyeti itibarıyla bilinemezliğini sürdürür. Buna karşılık isim ve sıfatların tezahürü aracılığıyla âlemde maruf hâle gelir. Bu nedenle “gizli hazine” ifadesiyle geçmişte kalmış bir durum anlatılmaz. “Gizli hazine”, süreklilik arz eden bir hakikati dile getirir. Mutasavvıfların bu ifadeyi zamansal bir anlatımdan ziyade, varoluşsal bir işaret olarak yorumlamaları, ilahi bilinirliğin zâtın ötesinde tezahür mertebeleriyle ilişkili olduğunu ortaya koyar (Aydın, 2022: 258).

Alevilikte bu yaklaşım, yaratılışın muhabbet ve marifet ekseninde kavranmasına temel teşkil eder. İlahi hakikat, zât mertebesinde mutlak bilinmezliğini korurken, nur üzerinden tezahür ederek âlemde bilinir hâle gelir. Bu tezahürün ilk merhalesi *nur-ı Muhammedî* ile ifade edilir ve *Hak-Muhammed-Ali* birlikteliği içerisinde anlam bulur. Hadiste geçen “istedim” ve “bilinmek” ifadeleri, yaratılışın muhabbet ve marifet ekseninde gerçekleştiği yönündeki yorumlara temel olur.

Muhabbettir eyâ dâder rümûz u sırr-ı vechullah
Muhabbetle küşâd oldu kitâb-ı küntü kenzullah (Özmen, 1998d: 285).

Melameti anlayışa göre henüz felekler, unsurlar ve tabiatlar ortaya çıkmadan önce bütün varlık, Sultan vücudunda bir can hâlinde tasavvur edilir. Kadîm ve lâyezâl olan Hak, *kenz-i mahfî* sırrını âşikâr etmek ve kendi zâtını temaşa etmek isteyince tecelli etmiş; “kâf”ı “nûn”a vurup “Kün” sözünü meydana getirmiştir. Böylece kâf ile nûn arasında bu âlem kârhanesi kurulmuş, Hak ise bu varlık düzeni içinde sır olarak tecelli etmiştir. Bu çerçevede *kenz-i mahfî*, nokta ile ifade edilen gizil özün bilinirlik ve görünürlük yönünde harekete geçmesini anlatır. *Nokta*, henüz ayrışmamış ilahi imkânın yoğunlaşmış merkezi iken *kenz-i mahfî* bu merkezin zuhur arzusunu; *kün* ise söz konusu arzusun varlık alanında fiilî görünürlük kazanmasını ifade eder (Sunar, 1975: 53). Dolayısıyla yaratılış, Hakk’ın kendi dışındaki bir varlığı meydana getirmesi şeklinde düşünülmez, aksine ilahi hakikatin kendi sırlarını isim, sıfat, nur ve varlık mertebelerinde açığa çıkarması şeklinde anlaşılır.

Buna göre Hak, ezeli hüviyetiyle mutlak bilinmezdir, ancak isim ve sıfatlarının tezahürüyle âlemde maruf (bilinen) hâle gelir. İşte bu tecellinin ilk merhalesi Alevi irfanında *nur-ı Muhammedî* (Hak-Muhammed-Ali nuru) olarak tanımlanır. Alevi kozmogonisinde bu nur, iki ayrı nur olmayıp iki yönlü tek bir hakikatin görünümüdür. Bir yönü Muhammed’i, diğer yönü Ali’yi temsil eden bu nurun kaynaklarda bir tarafının yeşil, diğer tarafının ise ak (beyaz) olduğu ifade edilir. Bahse konu yaratılış anlatısı Alevi sözlü ve yazılı geleneğinde oldukça yaygın olarak karşımıza çıkar (Tepeli, 2002: 230-232; Yaman, 2013: 162; Şahin, 103-104). Yeşil renk nübüvvet, rahmet, tebliğ ve zahirî rehberlik boyutunu temsil eden *Muhammedî* yön ile ilişkilendirilirken ak renk velâyet, sır, irfan ve bâtını hakikati temsil eden *Alevî* yönü sembolize eder. Böylece *nur-ı Muhammedî*, Alevi inancında ikilik meydana getiren bir ayrışmanın aksine aynı hakikatin farklı işlev ve görünüm mertebelerinde açığa çıkması olarak anlaşılır.

Alevi inanç sisteminde bu nur, yaratılıştan önce *Kandîl-i Kudret*’te yahut *Kubbe-i Rahman*’da mevcut bulunan ilk nuranî hakikat olarak tasavvur edilir. *Kandîl-i Kudret*, ilahi nurun henüz kesret âlemine açılmadan önce bulunduğu kudsî kaynağı; *Kubbe-i Rahman* ise ilahi rahmet ve tecellinin kuşatıcı metafizik mekânını sembolize eder. Bu yönüyle *nur-ı Muhammedî*, yalnızca yaratılmışların ilki olmakla kalmaz, aynı zamanda bütün yaratılışın anlam, yön ve idrak çekirdeği olarak değerlendirilir. Bu iki yönlü tek nur anlayışı vesilesiyle ilahi hakikat hem görünürlük hem de idrak edilebilir bir boyut kazanır. Bu Hakk’ın kendini görünür kılmaya yönelik ilk tezahürüdür. Bu nedenle *küntü kenz-i mahfî*, Alevilikte yalnızca yaratılışın başlangıcına gönderme yapmaz, aynı zamanda Hak ile âlem, Hak ile insan ve Hak ile hakikat arasındaki sürekli ve dinamik ilişkiye işaret eder. Dolayısıyla bu kavram, Alevi yolunda insanın kendi özündeki ilahi cevheri tanımasını açıklayan temel irfanî anahtarlardan biri olarak karşımıza çıkar.

Bi hamde’ke Mustafa’ya yâr oldum
Küntü kenz içinde olduğum zaman
Nice yüz bin defa keramet buldum

Kandilin içinde durduğum zaman (Özmen, 1998d: 382).

Bu tespit ve değerlendirmelerin yanı sıra *kenz-i mahfî*'nin Alevi cem ritüelinin sembolik kurgusunda ritüel karşılıkları bulunur. Tıpkı gelenekte “gizli hazine”nin bilinmek üzere tezahüre yönelmesi, mutlak gizlilikten görünürlüğe geçişi gibi cem ritüelinde çerağın uyandırılması da benzer biçimde meydana karanlıktan nura kavuşmasını sağlayan sembolik bir eşik niteliği taşır. Bu yönüyle çerağ, ritüeli başlatan fiziksel bir aydınlatma unsuru olmaktan çıkıp ilahi nurun görünür hâle gelişini ve yaratılışın ilk tecellisini temsil eden kültürel bir simge olarak işlev üstlenir. Alevi inancında çerağ için okunan tercüman ve gülbanklarda ışığın Hak-Muhammed-Ali nuruyla ilişkilendirilmesi de bu sembolik sürekliliği güçlendirmektedir. Böylece kozmogonik düzlemde gizli hazinenin nur aracılığıyla görünür olması düşüncesi, ritüel bağlamda çerağın uyandırılmasıyla yeniden üretilir. Bu sembolik eşleştirme bağlamında çerağ, cem ritüelinin başlangıcında meydana kutsal zaman ve anlam düzenine taşıyan bir eşik işlevi üstlenir. Bunun devamında cemlerdeki ikrar erkânı ise bu ilahi hakikatin bireyin kendi varlığında bilinç ve sorumluluk hâline dönüşmesini temsil eder. Böylece yaratılış anlatısı, evrenin başlangıcını açıklayan bir mit olmaktan çıkar; cem ritüeli içerisinde önce nurun görünürlüğü, ardından hakikatin insan tarafından idraki ve ikrar edilmesiyle her icrada yeniden yaşanan sembolik bir sürece dönüşür. Bu yönüyle *küntü kenz-i mahfî* kavramı, kozmolojik düşünce ile ritüel icra arasında bağ kuran ve Alevi topluluklarında ortak inanç hafızasını yeniden üreten temel sembolik çerçevelerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede *kenz-i mahfî*, nokta ile ifade edilen yoğunlaşmış öz hâlinin kendi içinde taşıdığı imkânın bir yönelime dönüşmesini temsil eder. Nokta, bütün varlık imkânlarının birlik hâlinde bulunduğu bir merkez olarak kavranırken *kenz-i mahfî* bu birliğin bilinirlik ve görünürlük kazanma istidadını açığa çıkaran içkin bir hareket olarak düşünülebilir. Böylece yaratılış, hakikatin kendi içinde zuhur etmeye yönelmesi olarak anlaşılır. Bu yönelimin fiilî hâle gelmesi ise ilahi hitap ile birlikte gerçekleşir. *Kenz-i mahfî*'de ifade edilen bilinme yönelimi, *kün* hitabı ile varlık alanında görünürlük kazanır. Bu nedenle *kenz-i mahfî*, yaratılışın bilinme ve görünür olma yönelimini; *kün* ise bu yönelimin tezahür düzeyine geçişini temsil eden iki tamamlayıcı kavramsal uğrak olarak değerlendirilebilir. Böylece nokta ile ifade edilen öz, *kenz-i mahfî* ile yönelim kazanmakta ve *kün* hitabı ile birlikte çokluk hâlinde zuhur etmektedir.

1.3. “Kün/Ol” Hitabı: Tezahürün Başlangıcı

Kenz-i mahfî anlayışı ile ifade edilen ilahi hakikatin bilinme yönelimi, varlık alanında görünürlük kazanmasını *kün* hitabı ile gerçekleştirir. Bu bağlamda *kün*, yaratılışın yalnızca başlangıcını ifade eden bir hitap ya da emir olmayıp ilahi hakikatin tezahür sürecini fiilî hâle getiren temel esas olarak belirir. İlahi iradenin varlık alanında görünürlük kazanmasını temsil eden bu hitap, yaratılışın dışsal bir müdahale ile başlatılan bir süreç olmaktan ziyade, ilahi hakikatin kendi kudretiyle zuhur etmesi şeklinde anlaşılmasını mümkün kılar.

Kün/Ol emri, “Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman ‘ol’ (kün) der, o da hemen oluverir” anlamındaki ayetlerden hareketle (el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59) Arapça kevn masdarının emir kipinden türetilen bir terim olup tasavvuf geleneğinde yaratılışın ilahi sözle gerçekleştiğini ifade eden temel kavramlardan biridir. Henüz hiçbir varlık yaratılmadan insan “kenz-i mahfî” mertebesinden *kün* emri vesilesiyle zuhura yönelmiştir (Pala, 2002: 552-553). Alevi kozmogonisinde yaratılış, mutlak yokluk ile varlık arasında gerçekleşen dışsal bir meydana geliş olarak tasavvur edilmez. Yaratılış, ilahi hakikatin farklı mertebelerde görünür hâle gelmesi şeklinde kavranır. Bu süreçte *kün* hitabı, yaratılışı başlatan ilahi kelâm ve tezahür çağrısı olarak merkezi bir anlam taşır. Kur'an'da geçen “Kün fe yekûn” (“Ol der ve olur.”) ifadesi, tasavvufi ve bâtinî yorumlarda emredici bir söz olmanın ötesinde, Hakk'ın kendi özündeki gizil hakikati görünür kılma iradesinin sembolik anlatımı şeklinde değerlendirilir. Bu nedenle *kün*, Alevi irfanında yoktan yaratmayı başlatan mutlak bir emirden ziyade, birlik hâlindeki ilahi hakikatin kesret âleminde görünürlük kazanmasını mümkün kılan ilk kozmik hitap olarak anlaşılır.

Kün hitabı Alevi inanç sisteminde Hakk'ın kendi özünden varlığı zuhur ettiren içkin kudretini temsil eder. Bu nedenle ilahi irade ile varlık arasında mesafe bulunmaz. Yaratılış, hakikatin kendi içinde tezahür etmesi şeklinde kavranır. Bu çerçevede *kün*, yaratılışın başlangıcını ifade eden bir anı işaret etmekle birlikte, süreklilik arz eden bir oluş hâline de karşılık gelir. Varlık, bir kez meydana gelmiş ve tamamlanmış bir yapı olarak düşünülmenin ötesinde her an yeniden tezahür eden, sürekli diri tutulan bir

hakikat olarak anlaşılır. Bu yönüyle *kün*, başlangıcın yanı sıra varlığın sürekliliğini de ifade eden bir kavram olarak anlam bulur. Burada *kün* zahir anlamıyla elbette kozmogonik başlangıç hitabıdır, ancak tecelli ile bu başlangıç kozmolojik bir sürekliliğe kavuşur.

Bir Kün emri ile halk oldu dünyâ
Bu kadar mevcudat bu kadar eşyâ
“Nefahtü min ruhî” dedikte Mevlâ
Vücüd-i âdeme girenlerdeniz (Düzgün, 2011: 220).

“Kaf” ve “nün” olmak üzere iki harften oluşan bu sözcük iki ele, yani Hakk’ın failiyet ve mefuliyetine, diğer bir ifadeyle Hakk’ın zâtı (mutlak ve zorunlu varlık) ile imkân alanına (varlığı O’na bağlı olan yaratılmışlar) işaret eder (Uludağ, 2016: 225). “Kâf” ve “nün” harflerinden oluşan bu ifade, bir yönüyle ilahi kudretin failiyetini, diğer yönüyle varlığın imkân alanını temsil eden iki yönlü bir yapı olarak yorumlanır. Bu yapı, Hak ile varlık arasında bir ayırım kurmaktan ziyade, aynı hakikatin farklı mertebelerde görünürlük kazanmasını ifade eder. Böylece yaratılış, birlikten tezahüre uzanan bir süreklilik içinde anlamlandırılır. Bu nedenle *kün* hitabı, Alevi kozmogonisinde yalnızca yaratmayı başlatan bir emirden ibaret olmayıp ilahi hakikatin görünürlük kazanmasını sağlayan metafizik bir açılım olarak değerlendirilir. Burada söz konusu olan yaratılış, gizil hâlde bulunan ilahi imkânların kelâm aracılığıyla görünür hâle gelmesidir. “Kâf” ve “nün” harflerinin birlikte oluşturduğu anlam alanı, ilahi irade ile varlık arasındaki kopmaz ilişkiyi sembolik düzlemde görünür kılar. Bu yönüyle *kün*, Alevi irfanında ses, söz, nefes ve tecelli kavramlarıyla iç içe geçmiş kozmik bir hitap olarak anlaşılır.

Bu süreklilik, Alevi irfanında *Hak-Muhammed-Ali* birlikteliği içerisinde daha belirgin hâle gelir. İlâhi hakikat, *kün* hitabı ile varlık alanında görünürlük kazanırken, bu görünürlük nur üzerinden bilinç ve idrak boyutuna taşınır. Bu bağlamda *Muhammed*, ilâhi kelâmın ve yön verici bilincin tezahürü olarak belirirken *Ali*, bu hakikatin idrak ve içselleşme boyutunu temsil eder. Böylece *kün* ile başlayan tezahür süreci, *nur* üzerinden anlam kazanarak insanın idrakinde tamamlanan bir hakikat hâline gelir. Bu nedenle Alevilikte yaratılış, aynı zamanda insanın kendi özündeki hakikati fark etme süreci olarak da değerlendirilir. *Kün* hitabı âlemleri varlığa çağırırken insanın irfani yolculuğu da bu ilâhi çağrının kendi iç dünyasındaki yankısını duymasıyla başlar. Böylece kozmogonik süreç ile insanın manevi tekâmülü arasında süreklilik kuran bütüncül bir varlık anlayışı ortaya çıkar.

Kün hitabının âlemde süreklilik kazanması, Alevi inanç dilinde çoğu zaman Ali nuruyla ilişkilendirilerek ifade edilir. Bu ilişki, *Hak-Muhammed-Ali* birlikteliğinin kozmogonik bağlamdaki görünümünü oluşturur. Bu kozmogonik çerçevede *Ali*, tarihi şahsiyetinin ötesinde *kün* hitabının nurani düzlemdeki tecelli mahalli olarak düşünülür. Alevi inancında *Ali*, Hak’tan bağımsız bir varlık alanına yerleştirilmez. İlâhi iradenin ve bilginin âlemde görünürlük kazandığı kozmik bir hakikat olarak kavranır. Alevi düşüncesi varlığı sabit ve değişmez bir yapı olmaktan öte yazılan ve silinen, kurulan ve çözülen bir denge hâli olarak ele alır. Bu bağlamda Alevilikte Hak ile kurduğu canlı ve süregelen ilişkiyi temsil eden *levh-i mahfûz* kavramı; yazma, bozma ve bu düşünceye bağlı olarak kullanılan fiilleri, varlığın fanilik ile bekâ arasındaki devinimini ifade ederken *Ali*, bu devinimin denge noktasında konumlanır. *Kün* hitabı, kozmik yaratılışın yanı sıra insanın içsel doğuşunu da kapsar. İnsanın nefsi çokluktan hakikî birliğe yönelmesi, ilâhi nur ile yeniden temas etmesiyle mümkündür. Bu süreçte *Ali*, insanın özünde saklı olan nurun açığa çıkmasına aracılık eden hakikat ilkesi olarak anlaşılır. Bu nedenle *Ali*’ye yöneliş, Hak’tan ayrı bir istimdat olmayıp Hakk’ın insan bilincinde tecelli eden yönüne yönelmenin sembolik ifadesidir (Akın, 2025: 94).

Kün deyince var eyledi on sekiz bin alemleri
Hem yazandır hem bozandır levh-i mahfuz kalemi
Cümle dertlerin dermanı yaraların merhemi
Hem sâkidir hem bâkidir nur-ı Rahman’ım Ali (Çevik, 2007: 48).

Alevilikte *kün* hitabı, yaratılışın Hakk’ın nefesinin, nurunun ve kudretinin zuhuru ile ortaya çıkan içsel ve aşkın bir tecelli olduğu şeklinde kavranır. Varlık, *kün* emrinden önce Hakk’ın ilminde ve kudretinde potansiyel hâlde bulunan bir birlik içinde düşünülür. Dolayısıyla *kün*, bu potansiyelin açığa çıkmasıyla Hak ile varlık arasındaki ilk görünür ilişkiyi sembolize eder. Bu yönüyle hem başlangıç fikrini hem de varlığın ilâhi özle kopmaz bağına temsil eden bir kozmogonik eşik niteliği taşır.

Kâf u nün hitâbı izhâr olmadan
Biz bu kâinatın ibtidâsıyız
Kimseler vâsıl-ı didâr olmadan

Ol kâbe kavseynin ev ednâsiyız (Balaban, 2017: 48).

Alevî düşüncesine yaratılışın bir kopuş ya da ayrılıktan öte ilahi yakınlığın farklı mertebelerde görünürlük kazanması olarak tasavvur edilmesi, *kün* hitabının evrenin başlangıcı olarak değerlendirilmesinin yanı sıra insanın kendi hakikatine yönelişine içsel kozmolojiye ait irfani bir sembol olarak kavranmasını sağlar. Sözlü kültürde bu yönelim; söz, nefes, dem ve nur gibi kavramlarla ifade edilerek yaratılışın hem ilahi hem de içsel boyutu birlikte düşünülür.

Sözlü kültürde *kün* hitabı, yaratılışın şiirsel ve sembolik anlatımını besleyen temel bir motif olarak geniş bir karşılık bulur. Nefeslerde söz ile varlık, nefes ile can ve dem ile süreklilik arasında kurulan ilişki, yaratılışın ilahi bir “üflenme” ve “tecelli” olarak kavrandığını gösterir. “Âlem sözden var oldu” düşüncesi, sözün varlığı kuran ilahi bir kudret olarak algılandığını ortaya koyar. Cem erkânında sözün birleştirici ve dönüştürücü işlevi de bu kozmolojik anlayışı ritüel düzeyde görünür kılar. Cemlerin sonundaki kapanış dualarında karşılaştığımız “nefesler, nutuklar can bula!” niyazı ise sözün varlığa can ve süreklilik kazandıran bir hakikat taşıyıcısı olduğu inancını pekiştirir. Böylece zahirde başlangıca ait bir kavram olan *kün*, sözde, nefeste ve erkânda süreklilik kazanan canlı bir kozmik hakikat olarak anlam kazanır.

Bu çerçevede *kün* hitabı, yaratılışı başlatan ilahi emir olmasının yanı sıra Alevî ritüel dilini kuran temel söz kalıplarından biri olarak işlev görür. Bu yönüyle kavram, cem erkânında zakir tarafından icra edilen nefesler, düvazımlar, miraçlamalar ve dedenin okuduğu gülbanklar aracılığıyla yaşayan sözlü kültürün bir parçası hâline gelir. Cem meydanında seslendirilen her kutsal metin, yaratılışı başlatan ilahi kelâmın ritüel bağlamda yeniden hatırlanmasını ve yeniden icra edilmesini sağlayan sembolik bir söylem niteliği taşır. Böylece söz, salt bilgi aktaran bir unsur olmanın çok ötesine geçerek topluluğu ortak bir anlam dünyasında buluşturan, ikrarı pekiştiren ve ritüelin kutsallığını yeniden kuran icra merkezli bir işleve sahip olur. Zakirin nefesi ve dedenin gülbankı aracılığıyla dile gelen kutsal söz, kozmik yaratılışı anlatan bir metnin okunmasından öte, cem topluluğunun hakikat tasavvurunu her icrada yeniden yaratan kültürel bir performansla dönüşür. Bu nedenle *kün* hitabı, kozmogonik düzlemde varlığı görünür kılan ilahi söz iken, ritüel bağlamda cem erkânının sözlü icrasını anlamlandıran ve kolektif hafızayı kuşaktan kuşağa aktaran temel sembolik yapılardan biri olarak karşımıza çıkar.

Bu çerçevede özetlemek gerekirse *kün*, Alevî kozmogonisinde yaratılışın başlangıcını ifade eden tekil bir an olmanın ötesinde ilahi hakikatin varlık ve idrak alanlarında süreklilik gösteren tezahürünün adıdır. *Nokta* ile ifade edilen yoğun birlik hâlinin (potansiyel kudretin) açılımı *kenz-i mahfî*de anlam kazanırken, *kün* hitabı bu açılımın fiilî görünürlüğe dönüşmesini temsil eder. Böylece *nokta*, *kenzi mahfî* ve *kün* birlikte düşünüldüğünde, yaratılışın özden görünürlüğe, birlikten çokluğa uzanan kozmogonik ve irfani yapısı bütüncül bir şekilde ortaya konmuş olur. Bu bütüncül yapı, varlığın yaratılış ve ortaya çıkışının yanı sıra, varlığa ilişkin ilahi hitaba verilen ezeli cevabın mahiyetini de anlamaya imkân tanır. Bu noktada yaratılış düşüncesi, *ervâh-ı ezel* kavramıyla birlikte *bezm-i elest*, *kalû belâ* ve *levh-i kalem* kavramları üzerinden varlığın kaynağından bilincin ve ahdin metafizik düzlemine doğru yeni bir anlam katmanına geçiş yapar.

2. *Ervâh-ı Ezel: Ezeli Köken, Birlik ve Hakikat Hafızası*

Ervâh-ı ezel, kelime anlamı itibarıyla “ezeli ruhlar” anlamına gelir ve tasavvufî düşüncede ruhların bedenlerden önceki varlık mertebesini ifade eden önemli kavramlardan biridir. Bu anlayışa göre insan ruhu, maddi âleme gelişinden önce ilahi hakikate yakın bir varlık düzeyinde mevcuttur. Alevî irfanında ise *ervâh-ı ezel* düşüncesi, insanın Hak ile kurduğu ilişkinin zamansal bir başlangıca indirgenemeyeceğini gösteren metafizik bir kavrayışa dönüşür. Böylece insan, dünyaya ait geçici bir varlık olmanın ötesinde ezelden gelen bir hakikatin taşıyıcısı olarak değerlendirilir. *Ervâh-ı ezel*, insan ruhlarının yaratılıştan önce Hak ile birlikte bulunduğu, farklı bir düzeye geçişin henüz gerçekleşmediği birlik mertebesini ifade eder. Bu mertebe, Alevî inancında varlığın asli hâlinin birlik, yakınlık ve bütünlük olduğu düşüncesine işaret eder. İnsan ruhu, dünyaya gelişle bu birlik hâlinde görünüşte ayrılmış olsa da özünde hâlâ ilahi hakikatin bir parçasıdır.

Tasavvufta *ervâh-ı ezel*, cem-i ervah (ruhların cemi) ve âlem-i ervah gibi kavramlarla ifade edilir. Yine tarikat silsilelerine dahil velilerin ruhlarından ervah-ı mukaddese (kutsal ruhlar) şeklinde söz edilir (Uludağ, 2002: 314). Bu yaklaşımda ruhların Hak ile birlikte oluşu, insanın ilahi bir cevher taşıdığını ve hakikate yönelişinin kendine doğru dönme hareketi olduğunu anlatır. Alevî irfanında bu geri dönüş “aslına erme”, “kendi özüne dönme” ve “Hakk’a erme” şeklinde karşılık bulur (Akin, 2025: 103). Alevî

kozmogonisinde ruh, Hakk’ın emrinden ve nurundan kaynaklanan latif bir hakikat olarak düşünülür. Bu nedenle ruhun kökeni, maddi yaratılışın sınırları içerisinde tasavvur edilmez, ilahi birlik mertebesi içerisinde aranır. *Ervâh-ı ezel* anlayışı da insan ruhunun bu ezeli kökenine işaret eder. Burada ruh, henüz beden ile kayıtlanmamış, kesret içerisinde parçalanmamış ve ilahi hakikatten uzaklaşmamış saf bir bilinç hâli olarak kavranır. Bu yönüyle *ervâh-ı ezel* düşüncesi, nokta, kenz-i mahfî, nur ve bezm-i elest kavramlarıyla aynı metafizik süreklilik içerisinde anlam kazanır.

Ruhların ezelde bir araya geldiği ve birbirleriyle tanışıklık kurduğu düşüncesi, Alevi sözlü kültüründe güçlü bir karşılık bulur. Alevi gelenekteki “bütün canlar birdir”, “ruhlar ezelden âşinadır” veya “bir can olma” gibi ifadeler, insan ilişkilerinin yalnızca dünyevi karşılaşmalardan ibaret görülmediğini ortaya koyar. Bu anlayışta hakikat ehilleri arasındaki yakınlık, ezeli ruh birlikteliğinin dünyadaki yansıması olarak yorumlanır. Dolayısıyla muhabbet, musahiplik (yol kardeşliği) ve ikrar bağı gibi ilişkiler de yalnızca sosyal dayanışma biçimleri olmayıp ezelde kurulmuş manevi yakınlığın yeniden görünür hâle gelmesi olarak kabul görür.

Ta ezel bezminde ben seni sevdim
Muhabbet eyledim candan a sunam
Muhammed Ali’yi candan seversen
Ayrırma gönlünü benden a sunam (Oytan, 1965: 188).

Alevilikte *Ervâh-ı ezel* düşüncesi, insanın dünyadaki varoluşunu bir “hatırlama” süreci olarak değerlendiren irfani yaklaşım ile de doğrudan ilişkilidir. İnsan, maddi âleme gelişle birlikte ezeli hakikatten gaflete düşmüş kabul edilir. Hakikat yolculuğu ise bu unutulmuş özü yeniden idrak etme çabası olarak anlaşılır. Bu nedenle Alevi irfanında marifet, dışsal bilgi birikiminden çok, insanın kendi özünde taşıdığı ezeli hakikati fark etmesi anlamına gelir. Alevi gelenekte sıkça karşılaşılan “Kendini bilen Rabbini bilir” anlayışı da bu ezeli öz ile yeniden temas kurma düşüncesinin irfani özeti niteliğindedir.

Mitik bağlamda *ervâh-ı ezel*, ruhların nurdan yaratıldığına dair anlatılarla birleşir. Bu anlatılar, insanın maddi varlıktan önce nurani bir yapıya sahip olduğunu ve bu nedenle hakikati tanıma kapasitesinin ona ezelden beri verildiğini vurgular. Cem ritüelindeki “bir can olma” ve “baş, ayak; ayak, baş” anlayışı, bu ezeli birlik düşüncesinin toplumsal ve ritüel düzeydeki en güçlü yansımasıdır.

Bu anlayışta insan, yaratılışın henüz “nur âlemi” safhasında iken Hak’la kurduğu ilk bağı hatırasını taşır. Sözlü kültürde sıkça geçen “aslımız nurdur” ve “ezel ikrarı” anlayışı da bu kökensel bütünlüğe işaret eder. Ruhların ilk topluluğu olarak düşünülen o ezel meclisi, bireyin dünya hayatındaki manevi yönelimlerinin de kaynağı sayılır. Dolayısıyla iman, ikrar ve sevgi, sonradan edinilen değil, varlığın en baştaki birlik hâlinde dünyaya taşınan bir emanet gibi yorumlanır. Bu nedenle Alevi âşıklar, insanın dünyevi çokluk içinde yol ararken aslında o ilk birlik hâlinin izini sürdüğünü, kaderinin de o ezeli yakınlıktan beslendiğini vurgulayan imgeleri tekrar tekrar işlerler. Alevi metinlerinde *ervâh-ı ezel* anlayışı, varlığın Hak’la ezelde kurduğu birlik ve *kün* emriyle açığa çıkan yaratılış çağrısının insan ruhunda hâlâ yaşayan bir öz olduğunu; kalû belâdaki ezeli ikrar ise bu birliğin ve çağrının insanda vicdan, yol ve ikrar bilinci olarak yeniden tezahür ettiğini anlatır. Alevi kozmogonisine göre bu ezeli sözleşme, yaratılışın *kün* emrindeki ilahi yönelişi insanın kendi hakikatine dönük yürüyüşüne taşır ve bireyin yol ve erkân içindeki duruşunu bu kadim bağa sadakat üzerinden anlamlandırır.

Ervâh-ı ezelde evvelki sâfta
Elest hitâbında ben belâ dedim
Koyma beni anâsırda hilâfta
Canım cemâline mübtelâ dedim
...
Vakta ki kün emri zuhura geldi
Eşyâ vü mahlûkât hep zâhir oldu
Çün ervâh kendini bir yerde buldu
Îmân ve ikrarı ben sana dedim (Düzgün, 2011: 129).

Bu çerçevede *ervâh-ı ezel*, Alevi kozmogonisinde insanın kökenini, hakikatle ilişkisini ve manevi yönelişini açıklayan temel kavramlardan biri hâline gelir. *Nokta* ile başlayan yoğun birlik hâli, *kenz-i mahfî* ile tezahür yönelimi kazanmış ve *kün* hitabı ile varlık alanına açılmıştır. Bu kozmogonik açılımın insan ruhundaki karşılığı ise *ervâh-ı ezel* kavramında belirginleşmekte; ruhun ezeli kökeni, ilahi hakikatle yakınlığı ve bu hakikate ilişkin hafızası üzerinden insanın yaratılış sürecindeki konumu açıklanmaktadır. Bu bağlamda *ervâh-ı ezel*, sadece ruhların kökensel durumunu ifade etmekle kalmaz,

aynı zamanda insanın ilahi hitaba muhatap olmasının ve hakikat karşısında bilinç kazanmasının metafizik zeminini oluşturur. Bu zemin, bir sonraki aşamada *bezm-i elest* kavramıyla ezeli tanıklık ve ilahi hitap bağlamında görünür hâle gelir; bu hitaba verilen *kalû belâ* cevabı ise söz konusu tanıklığın ikrar ve idrak boyutunu ortaya koyar. *Levh-i kalem* ise bu ezeli ilişkinin ilahi bilgi ve yazı düzlemindeki karşılığını açıklayan tamamlayıcı bir metafizik katman olarak belirir. Böylece *ervâh-ı ezel*, kendisinden sonra gelen *bezm-i elest*, *kalû belâ* ve *levh-i kalem* kavramlarının anlaşılmasını mümkün kılan insan merkezli metafizik zemini oluşturur. Bu bütünlük içerisinde Alevi yaratılış düşüncesi, varlığın kozmogonik kökeni ile insanın ezeli hafızası, bilinci ve hakikate yönelişi arasında kopukluk bırakmayan bütüncül bir irfan sistemi olarak ortaya çıkar.

2.1. Bezm-i Elest: Ezeli Tanıklık ve İkrar (İkrarın Mitik Kökeni)

Bezm-i Elest terkihi, Farsça *bezm* (sohbet meclisi) ile Arapça *elestü* (Ben değil miyim?) kelimelerinin birleşiminden oluşur ve A'râf 7/172 ayetinde anlatılan ezeli sözleşmeye işaret eder. Buna göre Allah, ruhları ilk yarattığında onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap etmiş, ruhlar da "Evet (belâ)." diyerek tanıklıkta bulunmuştur (Yıldırım, 2020: 482). Tasavvuf geleneğinde bu karşılaşma insan ile Hak arasındaki en eski ve asli bağın sembolü kabul edilir. Tasavvuf edebiyatında özellikle *bezm-i elest* şeklindeki kullanım yerleşmiş ve insanın Hakk'a verdiği ezeli "evet" yanıtının metafizik ifadesi olarak güçlü bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur (Yavuz, 1992: 106).

Bezm-i elest, Alevi inanç sisteminde düşünce olarak insan ruhunun Hakk'ın birliğine ezelde tanıklık ettiği metafizik bilinç mertebesini ifade eder. Bu mertebe, aynı zamanda insanın maddi varlığa bürünmeden önce Hakk'ın birliğine tanıklık ettiği ezeli boyuttur. Burada tanıklık, ruhun aslının Hak'tan olduğunu ve insanın hakikati öğrenmesinin aslında "hatırlamak" anlamına geldiğini gösterir. Hakikat bilgisi bu nedenle dışarıdan elde edilen bir şey olmanın ötesinde insanın özünde ezelden beri taşıdığı ilahi cevherin yeniden uyanışıdır. Çünkü *bezm-i elest*in temel tasavvufi damarlarından biri "bilmenin aslında hatırlamak oluşu" fikridir. Alevi irfanında bu uyanış, "aslına rücû", "kendi özüne dönüş" ve bu minvalde anlam bulan "Men Aref" sırrıyla yakından ilişkilendirilir. "Elestü bi-Rabbikum" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabıyla sembolleşen bu mertebe, Allah ile insan ruhu arasındaki en köklü ilişkinin ilk formudur. Bu ilişki, yalnızca bir sözleşme olmanın ötesinde varlığın başlangıcındaki birlik halinin bilinç düzeyinde hatırlanmasıdır. Bu nedenle *bezm-i elest*, Alevilikte yaratılışın ruhsal boyutunu ve insanın hakikatle olan ebedî bağını açıklayan temel bir metafizik kavramdır.

Ervahlar nur iken *bezm-i elest*te
Hitâb-ı ezelde kulağım seste
Can cesede geldi girdi kafeste
Lâ'yı terkeyleyip illâ göründü (Oytan, 1965: 122).

Alevi kozmogonisinde yaratılış süreci yalnızca varlığın ortaya çıkışıyla sınırlı bir açıklama düzeyinde ele alınmaz, aynı zamanda varlığın ilahi hakikat karşısındaki ezeli konumunu da içerir. Bu çerçevede *bezm-i elest*, varlığın ortaya çıkışından ziyade, varlığın ilahi hitap karşısında kazandığı bilinçli yönelişin ve şahitliğin metafizik sahnesi olarak değerlendirilir. Kur'an'da "Elestü bi Rabbikum" hitabına verilen "Belâ" cevabı, Alevi irfanında geçmişte gerçekleşmiş bir sözleşme olmanın yanı sıra varlığın özünde süreklilik taşıyan bir idrak hâli olarak anlaşılır. Bu anlayışa göre *bezm-i elest*, yaratılışla birlikte içkin olan bir bilinç düzlemini ifade eder. Dolayısıyla burada söz konusu olan şey tarihsel bir diyalogdan ibaret olmayıp hakikatin kendini bilindir kıldığı ezeli bir tanıklık alanıdır. Bu tanıklık, insanın varlık düzeyinde taşıdığı ilahi emaneti ve hakikate yönelme kabiliyetini de temellendirir.

Vahdet badesiyle mestiz ezelden
Elest kadehinden tadanlardanız
Nur alır gözümüz her bir güzelden
Ariyız bala bal katanlardanız (Özmen, 1998c: 326).

Alevi düşüncesinde bu ezeli ahit, insanın varlık içindeki konumunu pasif bir yaratılmışlık düzeyinden çıkararak, onu hakikate muhatap olan bilinçli bir özne konumuna taşır. Böylece *bezm-i elest*, yaratılışın kozmogonik çerçevesini aşarak varlık ile hakikat arasındaki ilişkinin etik ve irfani boyutunu görünür kılar. Bu ezeli tanıklığın en temel göstergesi ise ruhların ilahi hitaba verdiği "Belâ" cevabıdır. Alevi irfanında *kalû belâ* olarak ifade edilen bu cevap, insanın Hak ile kurduğu ezeli ahdin bilinç düzeyindeki ilk ikrarı olarak kabul edilir.

2.2. Kalû Belâ: Tanıklığın İdrak Boyutu

Kalû Belâ, Kur'an'da yer alan “Kālû Belâ” (Evet, şahit olduk.) (A'râf/172) ifadesinden hareketle, insan ruhunun ilahi hitap karşısında verdiği ezeli cevabı ifade eder. Tasavvufi ve bâtinî yorum geleneğinde bu cevap, sözlü bir onayın çok ötesinde insanın hakikate dair taşıdığı asli idrakin ve ezeli tanıklığın sembolü olarak değerlendirilir. Bu yönüyle *kalû belâ*, *bezm-i elest*te gerçekleşen tanıklığın bilinç boyutunu görünür kılan temel kavramlardan biri hâline gelir. *Elest* hitabı ilahi çağrıyı temsil ederken, “Belâ” cevabı bu çağrının ruh tarafından idrak edilmesini ve kabulünü ifade eder. Böylece yaratılış, yalnızca varlığın ortaya çıkışıyla sınırlı kalmaz, insanın hakikate bilinçli yönelişini de içeren irfani bir süreç hâline gelir.

Alevilikte *kalû belâ*, insanın Hak ile kurduğu ilişkinin ezeli temelini oluşturur. İnsan, bu anlayışta hakikate yabancı bir varlık olmayıp aksine özünde ilahi hitabı taşıyan ve onu hatırlama kabiliyetine sahip bir can olarak düşünülür. Bu nedenle hakikate ulaşmak, dîşsal bir bilgi ediniminden çok, insanın kendi özünde mevcut bulunan ezeli tanıklığı yeniden fark etmesi anlamına gelir. Alevi irfanında sıkça karşılaşılan “kendini bilmek”, “özünü tanımak” ve “aslına dönmek” anlayışları da *kalû belâ* düşüncesiyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü insanın kendi hakikatini idrak etmesi, ezelde verdiği “Belâ” cevabını yeniden bilinç düzeyine taşıması olarak yorumlanır. Bu bağlamda *kalû belâ*, Alevilikte “ezeli sözleşme”nin yanı sıra, “ezeli meyil”i ifade eden bir kavram olarak da değerlendirilir. İnsan ruhunun Hakk'a yönelişi, dîşsal bir zorunluluktan çok, özünde taşıdığı hakikat çekiminin sonucu olarak anlaşılır. Bu nedenle ezeli tanıklık, geçmişte kalmış metafizik bir olaydan ziyade, insan varlığında hâlen etkisini sürdüren manevi bir yöneliş biçimi olarak düşünülür.

Serime bir sevda geldi
Muhammed Ali'den beri
Yandı vücudum kül oldu
Tâ kalû beliden beri (Özcan, 2011: 298).

Bu yönüyle *kalû belâ*, insanın ilahi emaneti yüklenmeye yönelik bilinçli kabulünün metafizik ifadesi olarak da değerlendirilebilir. Kur'an'da emanetin göklere, yere ve dağlara teklif edilip insan tarafından yüklenildiğinin belirtilmesi (Ahzâb 33/72), tasavvufi ve Alevi yorumlarda insanın hakikate muhatap olma ve onu taşıma sorumluluğu ile ilişkilendirilir. Böylece “Belâ” cevabı, yalnızca bir onay olmayıp idrak, sorumluluk ve ikrar temelli bir yöneliş hâline gelir. İnsan, bu ezeli hitap karşısında hakikati taşımayı ve Alevilik özelinde *sır* adı verilen emaneti yüklenmeyi kabul eden bilinç sahibi varlık olarak konumlanır. *Kalû belâ*da açığa çıkan bu ezeli yönelişin insan bilincindeki sürekliliği ise Alevi geleneğinde niyaz, ikrar ve muhabbet kavramlarıyla karşılık bulur. Bu nedenle Alevilikte ikrar, yalnızca dünyevî bir söz verme pratiğinden ibaret olmayıp ruhun ezelde verdiği “Belâ” cevabının bu dünyadaki bilinçli devamı olarak kabul edilir. Cem erkânında vurgulanan “bir can olma” anlayışı da aynı ezeli birlik fikrinin ritüel düzlemdeki yansımasıdır.

Tâ kalû belâdan sevdik seviştik
Ezel bizim ile yârdır muhabbet
Muhabbet eyleyip birliğe yettik
Cesedin içinde birdir muhabbet (Ergun, 1965: 79).

Diğer taraftan *bezm-i elest* ve *kalû belâ* anlatısı, yalnızca insan ruhlarının ezelde verdiği sözü açıklayan kozmogonik bir anlatıdan ibaret değildir. Bu anlatı, Alevi ritüel geleneğinde ikrar erkânının mitik meşruiyetini sağlayan temel sembolik çerçevelerden biri olarak işlev görmektedir. İrfani düşüncede *elest bezmi*, insanın Hak ile kurduğu ezeli ahdi ifade ederken, cem erkânında verilen ikrar bu ezeli sözün toplumsal ve ritüel düzlemde yeniden teyit edilmesi olarak anlam kazanır. Böylece ikrar, bireyin yola girişini belirleyen dinî bir uygulama olmanın yanında mitik zamanda verilen sözün her cemde yeniden hatırlanmasını ve topluluk huzurunda görünür hâle getirilmesini sağlayan kültürel bir performansa dönüşür. Bu yönüyle *bezm-i elest* anlatısı, ezeli/mitik zaman ile ritüel zamanı (mitik zamanın ritüel icrasında yeniden yaratımı) birbirine bağlayan sembolik bir köprü işlevi görmektedir; bireyin yol sorumluluğunu ezeli bir ahde dayandırarak toplumsal aidiyetin, ahlaki yükümlülüğün ve kolektif hafızanın kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

Bütün bu yönleriyle *kalû belâ*, Alevi kozmogonisi içerisinde yalnızca insanın ezeli hakikatle ilişkisini açıklayan bir metafizik anlatı olmakla kalmayıp insanın hakikat karşısındaki manevi sorumluluğunu, irfani yönelişini ve öze dair aidiyetini temellendiren merkezi kavramlardan biri olarak anlam kazanır.

2.3. Levh-i Kalem: İlahi Bilginin Kozmik Yazısı

Levh-i kalem, İslam düşüncesinde yaratılışın ilahi bilgi ve takdir doğrultusunda düzenlenişini ifade eden temel metafizik kavramlardan biridir. Kur'an'da geçen *kalem* ve “üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satır” anlamındaki (Yavuz, 2003: 151) *levh-i mahfûz* kavramları etrafında şekillenen bu anlayış, tasavvufi yorumlarda kaderin yazıldığı statik bir alan anlayışının dışına çıkarak ilahi bilginin varlıkta sürekli açığa çıkışını temsil eden dinamik bir tecelli düzeni olarak ele alınır. *Kalem*, ilahi iradenin yazıcı kudretini; *levh* ise bu kudretin görünürlük kazandığı varlık alanını sembolize eder. Böylece yaratılış, dışsal bir meydana gelişten çok, ilahi bilginin yazı hâlinde görünür olması şeklinde anlaşılır. Bu yönüyle *levh-i kalem*, Alevi inanç sisteminde yaratılış sürecini belirleyen ilahi ilmin sembolik karşılığı olarak değerlendirilir. Ancak burada söz konusu olan şey katı bir kadercilik anlayışının ötesinde varlığın ilahi hakikat ile kurduğu kökensel bağın metafizik ifadesidir.

Nokta-i bâ-i nübüvvet rekam-i levh ü kalem

Menba'-i sırr-ı velâyet mekar-i cüdü kerem (Özmen, 1998b: 545).

Alevi irfanında *levh-i kalem* anlayışı, varlığın Hak ile kurduğu sürekli ilişkinin kozmolojik ve irfani açıklamalarından biri hâline gelir. Bu çerçevede âlem, yaratılmış nesneler toplamı olduğu gibi ilahi hakikatin satır satır açığa çıktığı canlı bir “okunuş” alanı olarak kavranır. *Kalem* burada Hakk'ın kudret ve iradesini temsil ederken, *levh* bütün varlık mertebelerinin kayıtlı bulunduğu metafizik hafızayı ifade eder. Ancak bu kayıt, değişmez ve donuk bir yazgı fikrine indirgenmez, aksine tecellinin sürekliliğini, oluş ve dönüşüm hâlindeki kozmik düzeni anlatır. Bu nedenle Alevi düşüncesinde “yazmak”, “silme”, “bozmak” ve “yeniden kurmak” gibi fiiller, varlığın fanilik ile bekâ arasında sürekli yenilenmesini ifade eden sembolik anlatımlar olarak değerlendirilir.

Tasavvufi yorumlarda kalemin ilk hareketi, ilahi ilimde saklı bulunan hakikatin belirlenim kazanarak görünür hâle gelişini temsil eder. *Levh* ise bu hakikatin ilk kez varoluşsal bir düzlemde görünürlük kazandığı metafizik alan olarak düşünülür. Böylece *levh-i kalem* anlayışı, bilginin Hakk'ın ilminden varlığa geçişini açıklayan sembolik bir model hâline gelir (Akin, 2025: 102). Alevi düşüncesinde bu süreç; *nur*, *sır*, *cevher* ve *tecelli* kavramlarıyla birlikte daha derin bir anlam kazanır. *Nur*, ilahi hakikatin ilk parıltısını (görünür oluşunu); *sır*, bu hakikatin içkin ve gizli boyutunu; *cevher*, varlığın öz yapısını; *tecelli* ise bu özün görünür hâle gelişini ifade eder. Bu çerçevede kalemin hareketi nurun açığa çıkışına, *levhin* görünürlüğü ise bu nurun cevhere dönüşerek âlemde tecelli etmesine işaret eder. Böylece *levh-i kalem* düşüncesi, yaratılışın başlangıcının ötesine geçip ilahi bilginin varlığı kuşatan sürekliliğini de ifade eden bütüncül bir metafizik yapıya dönüşür.

Kudret kandilinden attı dâne-yi

İndi levh üzere tuttu binâyı

Cümbüşe getüren çerh-i fenâyı

Dîdâr ile mahabbete aşk olsun (Ergun, 1965: 67).

Bu anlayışta insan da *levh-i kalem* düzeninin dışında değildir. İnsanın yüzü, gönlü ve özü çoğu zaman okunması gereken bir “levh” gibi düşünülür. Daha önce değinilen harf ve nokta sembolizmiyle bağlantılı olarak insan, ilahi yazının en yoğun biçimde görünür olduğu varlık mertebesi hâline gelir. Bu nedenle Alevi geleneğinde “insanı okumak”, yalnızca ahlaki yahut psikolojik bir çözümleme anlamı taşımaz, Hakk'ın varlıktaki izlerini temaşa etmek anlamına gelir. Böylece *levh-i kalem* düşüncesi, makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki irtibatı görünür kılan irfani bir çerçeve sunar.

Mushaf-ı hüsnün yazılmıştır ezelden ta ebed

Levhimiz Tevrat'ımız İncil'imiz Furkan'ımız

Levh-i mahfuz-i İlahidir cemalin nüshası

Uş kelam-ı natık üste hüccet ü burhanımız (Özmen 1998a: 411).

Tasavvufi yorumlarda kalemin ilk yaratılan unsur olarak değerlendirilmesi de yaratılışın bilgi, söz ve yazı ekseninde kavrandığını gösterir. Bu durum, Alevi düşüncesindeki “söz”, “nefes” ve “ikrar” merkezli yaklaşım ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü ilahi kelam nasıl varlığı görünür kılıyorsa, insanın verdiği ikrar da hakikatin insan bilincindeki yazımı olarak düşünülür. Bu yönüyle *levh-i kalem*, kozmik düzenin yanında insanın hakikat karşısındaki bilinçli konumunun da sembolik anlatımı hâline gelir.

Alevi sözlü kültüründe *levh-i kalem* düşüncesi çoğu zaman “yazıldı”, “ezelden nida geldi”, “kalem böyle yazdı” gibi ifadelerle karşılık bulur. Bu tür söylemler, *levh-i kalemin* yalnızca yaratılışın

metafizik düzenini değil, aynı zamanda insanın ruhsal yolculuğunu ve hakikatle kurduğu ezeli bağı da açıklayan irfani bir kavram olarak yaşadığını gösterir. Ancak burada kader, mutlak cebr anlayışı olarak düşünülmez, aksine insanın hakikat ile kurduğu bilinçli ilişki içerisinde yorumlanır. Bu nedenle levh, yazgının kaydedildiği metafizik bir yüzey olmanın yanında insanın irfan yolculuğunda yeniden okumaya çalıştığı ezeli hakikatin sembolik hafızasıdır. Bu anlamda *levh-i kalem*, Alevi kozmogonisinde yaratılışın yazı, bilgi, söz ve idrak ekseninde süreklilik kazanan metafizik boyutunu temsil eder.

Sonuç

Bu çalışma, Alevi kozmogonisini “Kün” hitabı ve “nokta” sembolizmi ekseninde ele alarak yaratılışı başlangıca ait teolojik bir hadise olmanın yanı sıra ilahi hakikatin farklı mertebelerde görünürlük kazandığı mitik, tasavvufi ve irfani bir tezahür süreci olarak değerlendirmiştir. Alevi düşüncesinde yaratılış Hak ile varlık arasında mutlak bir ayrışma yahut dışsal bir meydana geliş biçiminde tasavvur edilmez, aksine birliğin farklı düzlemlerde açığa çıkması şeklinde kavranır. Bu bağlamda Alevi kozmogonisi, doğrusal ve tek yönlü bir “yoktan var oluş” anlatısından ziyade, özden görünüme, birlikten çokluğa, ilahi sırdan insani idrake doğru ilerleyen çok katmanlı bir anlam sistemi olarak karşımıza çıkar.

Çalışmada öncelikle nokta sembolizminin Alevi yaratılış tasavvurundaki merkezi konumu belirginleştirilmiştir. Nokta, varlığın henüz ayrışmamış öz hâlini, bütün imkânları kendi içinde taşıyan yoğunlaşmış hakikati ve ilahi tecellinin ilk eşiğini ifade eden kurucu bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle nokta, yaratılışın başlangıcını temsil eden basit bir işaret olmanın ötesinde, başlangıcın kendisini mümkün kılan metafizik merkez olarak tanımlanmıştır. Noktanın “bâ” harfi, Besmele, Kur’an, Hz. Ali, nur, sır ve cevher kavramlarıyla birlikte düşünülmesi, Alevi irfanında yaratılışın harf, kelim, nur ve velâyet merkezli bir sembolik düzen içerisinde kavrandığını göstermektedir. Bu çerçevede *nokta*, *küntü kenz-i mahfî* ve *kün* hitabı arasında kurulan ilişki, çalışmanın ulaştığı temel kavramsal sonuçlardan biridir. *Nokta*, ilahi hakikatin yoğunlaşmış ve henüz açığa çıkmamış öz hâlini; *küntü kenz-i mahfî*, bu özün bilinme ve görünür olma yönelimini; *kün* hitabı ise söz konusu yönelimin varlık alanında fiili tezahüre dönüşmesini temsil etmektedir. Böylece yaratılış, birbirinden kopuk kavramlarla açıklanan parçalı bir anlatı olmaktan çıkarak, öz, yönelim ve tezahür arasındaki süreklilik üzerinden anlaşılabilir hâle gelmektedir. Bu yapı içerisinde *kün* hitabı, yalnızca yaratılışı başlatan ilahi emir olmayıp varlığın Hak ile kurduğu süreklilik ilişkisinin kelim düzeyindeki ifadesidir. Dolayısıyla “Ol” hitabı hem kozmik varoluşun hem de insanın kendi hakikatine yönelişinin sembolik başlangıcıdır.

Makalenin ulaştığı bir diğer sonuç, Alevi kozmogonisinin yalnızca evrenin kökenini açıklayan bir yaratılış anlatısından ibaret olmadığıdır. Bu anlamda Alevi kozmogonisi, insanın hakikatle ilişkisini temellendiren irfani bir düşünce sistemidir. *Ercâh-ı ezel*, *bezm-i elest*, *kalû belâ* ve *levh-i kalem* kavramları bu bağlamda yaratılışın insan, idrak, ikrar ve sorumluluk boyutlarını görünür kılmaktadır. *Ervâh-ı ezel* ise ruhun kökenindeki birlik, yakınlık ve süreklilik düşüncesini; *bezm-i elest*, insanın Hak ile kurduğu ezeli tanıklığı; *kalû belâ*, bu tanıklığın bilinçli kabulünü ve ikrar boyutunu; *levh-i kalem* ise ilahi bilginin varlık düzeninde sembolik biçimde görünür oluşunu ifade etmektedir. Bu kavramlar birlikte ele alındığında Alevi yaratılış tasavvurunun kozmik düzenin yanı sıra insanın varlık içindeki konumunu, manevi sorumluluğunu ve hakikate yönelişini de açıkladığı görülür. Dolayısıyla Alevi kozmogonisi, yaratılışın kökenini açıklamakla sınırlı kalmayıp yaratılmış varlığın Hak ile ilişkisini, insanın bu ilişki içerisindeki konumunu ve hakikate yönelişini açıklayan daha geniş bir irfani yapının zeminini oluşturur.

Bu noktada çalışmanın önemli bulgu ve katkılarında biri, Alevi kozmogonisinde makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki ilişkinin “işsel kozmoloji” kavramı üzerinden okunmasını önermesidir. Tespit edilebildiği kadarıyla halk bilimi ve Alevilik-Bektaşilik araştırmaları alanlarında Alevi yaratılış tasavvurunu bu adlandırma ve içerikle ele alan müstakil bir kavramsal çerçeve yeterince belirginleşmiş değildir. Bu çalışmada önerilen “işsel kozmoloji” kavramı, dış evren düzeninin insan varlığında karşılık bulduğu manevi ve tasavvufi varlık anlayışını ifade etmektedir. Buna göre insan, yaratılmış âlemin dışında duran edilgen bir varlık olmayıp ilahi hakikatin kendisinde idrak kazandığı, kozmik yazıyı okuyabilen ve kendi özünü tanıdıkça evreni ve Hakk’ı tanıma imkânına erişen merkezi bir varlık mertebesidir. Böylece Alevi kozmogonisi, zahirde âlemin nasıl meydana geldiğini açıklayan bir anlatı iken bâtında insanın kendi hakikatini nasıl kavrayacağını gösteren irfani bir bilgi alanı hâline

gelmektedir. Bu bakımdan kozmogoni ile kozmoloji arasında insan merkezli bir geçiş kurulmaktadır. Buna göre yaratılışın nasıl gerçekleştiğini açıklayan kozmogonik yapı, ortaya çıkan kozmik düzenin insan varlığındaki karşılığı üzerinden içsel bir anlam kazanmaktadır. “İçsel kozmoloji” kavramı da tam bu noktada, makrokozmostaki düzen ile mikrokozmostaki idrak arasındaki sürekliliği ifade etmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu önemli tespitlerden biri de Alevi kozmogonisine dair kavramların sözlük tarzı tekil tanımlar hâlinde verilmesinin Aleviliğin irfani anlayışına uygun olmadığı tespitidir. Bu bağlamda kavramların, birbirini tamamlayan bir düşünce atlası yapısı içerisinde ele alınması çalışmanın özgün katkılarından biridir. Hak, nur, Nur-ı Muhammedî, Ali, nokta, küntü kenz-i mahfî, kün, bezm-i elest, kalü belâ, levh-i kalem ve ervâh-ı ezel gibi kavramlar, bu makalede yalnızca anlamları açıklanan terimler olarak ele alınmamış, yaratılışın ilahi özden kozmik düzene, oradan insanın iç dünyasına ve ritüel hafızaya uzanan aşamalarını gösteren yapısal düğüm noktaları olarak değerlendirilmiştir. Böylece Alevi-Bektaşî yazılı ve sözlü kaynaklarında dağınık biçimde yer alan kozmogonik, kozmolojik ve tasavvufî unsurlar kendi bağlamları içinde kavramsal ve sistematik bir bütünlüğe kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu ayırım, kavramların hangi düzlemde işlev gördüğünü de belirginleştirmektedir. Bu anlamda nokta, kenz-i mahfî ve kün gibi kavramlar öncelikle kozmogonik oluş ve tezahür sürecini; vahdet, kesret, âlem ve insan arasındaki ilişkiler kozmolojik düzeni; insanın kendi özünde bu düzeni idrak etmesi ise içsel kozmolojiyi görünür kılmaktadır.

Bu yaklaşım, Alevi kozmogonisinin yalnızca tasavvuf literatüründeki genel kavramlarla ya da İslam düşüncesindeki ortak terimlerle açıklanamayacağını da ortaya koymaktadır. Elbette nokta, kenz-i mahfî, Kün, levh, kalem, elest ve ruh gibi kavramların tasavvufî gelenekte geniş karşılıkları bulunmaktadır. Ancak Alevi inanç sistemi bağlamında bu kavramlar; Buyruklar, erkânâmeler, nefesler, gülbanklar, menkıbeler, cem ritüeli, musiki ve kolektif hafıza içerisinde kendine özgü anlam katmanları kazanmakta; Hak-Muhammed-Ali, velâyet, ikrar, sır, dem, nefes ve can kavramlarıyla birlikte farklı bir irfani bütünlüğe yerleşmektedir. Bu nedenle Alevi kozmogonisini anlamak, kavramları Alevi inanç ve irfan sistemindeki işlevleri, bağlamları ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden değerlendirmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla Alevi kozmogonisi ile genel İslami mezheplere bağlı düşüncelerdeki yaratılış tasavvurları arasında kavramsal ortaklıklar bulunmakla birlikte, söz konusu kavramların Alevi-Bektaşî inanç ve ritüel dünyasında kazandığı bağlamsal anlamların ayrıca ortaya konulması gerekmektedir.

Nihai olarak bu makale, Alevi kozmogonisini mitik anlatım, tasavvufî yorum, ritüel hafıza ve halk bilimi perspektifini bir araya getiren bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Çalışmanın ulaştığı temel çıktı, Alevi yaratılış düşüncesinin parçalı, yerel yahut yalnızca alfabetik/kavramsal sınıflandırmalarla sınırlı biçimde değil, ilk tecelliden kozmik düzene, ezeli tanıklıktan insanın içsel hakikat arayışına uzanan sistemli bir yapı olarak okunabileceğidir. Bu yapı içerisinde yaratılış, varlık, bilgi ve hakikat birbirinden ayrı alanlar şeklinde düşünülmeyp aynı ilahi özün farklı mertebelerdeki tezahürleri olarak tasavvur edilmelidir. Bu nedenle Alevi kozmogonisi hem evrenin hem insanın hem de yolun anlamını kuran temel bir düşünce alanı olarak değerlendirilmelidir. Makale, bu çerçevede Aleviliğin kendi iç tutarlılığı ve irfani bütünlüğü içinde anlaşılmasına katkı sunmayı; Alevi-Bektaşî yaratılış tasavvurunu ise kavramsal, mitik ve tasavvufî boyutlarıyla birlikte okunabilecek sistematik yapısal bir model olarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu model içerisinde kozmogoni, ilahi özün görünür hâle gelişini ve varlığın ortaya çıkışını açıklayan temel düzlem; kozmoloji, bu tezahürün oluşturduğu varlık düzenini ve insan-âlem ilişkisini; içsel kozmoloji ise söz konusu kozmik düzenin insanın gönül ve idrak dünyasında yeniden karşılık bulmasını ifade etmektedir. Böylece “nokta”dan “kün” hitabına, “kün”den kozmik düzene, oradan “bezm-i elest”, “kalü belâ” ve insanın içsel hakikat arayışına uzanan çizgi, Alevi yaratılış düşüncesinin kozmogonik tasavvurun yanı sıra kozmolojik ve irfani bir bütünlük taşıdığını ortaya koymaktadır.

Yazar Beyan Tablosu

Araştırma ve Yayın Etiği/ Research and Publication Ethics	Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine (COPE)dair uyulması gereken tüm kurallara uyulmuştur/This study has adhered to all applicable rules regarding the principles of scientific research and publication ethics (COPE)
--	---

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval	Çalışmanın etik kurul iznine gereksinimi yoktur/ <i>This study does not require approval from an ethics committee</i>
Yazarların Katkı Oranı/ Authors' Contribution Rate	Çalışma tek yazarlıdır/ <i>The study is authored by a single author.</i>
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/ AI Use Statement	Çalışmanın hiçbir aşamasında yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır/ <i>Artificial intelligence tools were not used at any stage of the study</i>
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur/ <i>There are no circumstances in this study that could give rise to a conflict of interest</i>
Destek ve Teşekkür/ Support and Thanks	Çalışma kapsamında herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır/ <i>No support was received from any individual, institution, or organization in connection with this study</i>

Kaynaklar

- AKIN, B. (2025). *Alevilikte Temel Kavram ve Terimler-I*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- AYDIN, İ. H. (2022). “Ken-z-i Mahfi.” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25: 258. İstanbul: TDV Yayınları.
- BALABAN, Y. (2017). *Edib Harâbî Divanı Karşılaştırmalı Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- CEYLAN, Ö. (1997). “Dini-Tasavvufi Edebiyatımızla Divan Edebiyatımızdaki Harf Telakkilerinin Mukayesesi Üzerine Bir Deneme,” *İlmi Araştırmalar* 5, İstanbul, 141-152.
- ÇEVİK, M. (2007). *Âşık Sefîl Ali Hayatı-Değişleri 19. Yüzyıl*. Çorum: Lider Matbaacılık.
- DÜZGÜN, D. (2011). *Dertli Divanı Karşılaştırmalı Metin*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- ERGÜN, S. N. (1955). *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri On Dokuzuncu Asra Kadar 1-2*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- ERGÜN, S. N. (1965). *Hatayî Divanı Şah İsmail Safevî Edebî Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- GÖLPINARLI, A. (1932). *Melâmilik ve Melâmiler*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî. (1351-1352). Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-eḥâdîs 'alâ elsineti'n-nâs (nşr. Ahmed el-Kalâş), II, Halep, ts. Beyrut: Mektebetü't-türâsî'l-İslâmî.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî*. haz. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 12. Baskı, 2011.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. (2006). edt. Zafer Erginli İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Muhyiddin Muhammed b. Ali el-Arabî. (1946). Fuşûşü'l-hikem ve ḥuşûşü'l-kilem. Kahire: Ebû'l-Alâ Afîfî.
- OYTAN, M. T. (1965). *Bektaşîliğin İçyüzü Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir?*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- ÖZCAN, Selay (2011). *Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ÖZMEN, İ. (1998a). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (1998b). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 2*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (1998c). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZMEN, İ. (1998d). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 4*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İ. (1998). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- PALA, İ. (2002). “Kün.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26: 552-553, Ankara: TDV Yayınları.
- SUNAR, C. (1975). *Melamilik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- ŞAHİN, M. (2024). *Modern Hayata Geçiş Sürecinde Alevi Mitolojisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- TABAKOĞLU, M.-Ş. MADEN (2019). “Nokta Metaforu ve Vahdet Üzerine Eklektik Bir Metin: Noktatü'l-Beyân Risalesi.” *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar (2019), C. 7, S.13, 7: 61-93.
- TEPELİ, Y. (2002). *Derviş Muhammed Yeminî Fazilet-Nâme-I Giriş-İnceleme-Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (2002). “Kuddise Sırruh.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26: 314. Ankara: TDV Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- YAMAN, M. (2013). *Buyruk Alevi İnanç-İbadet ve Ahlak İlkeleri*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- YAVUZ, Y. Ş. (1992). “Bezm-i Elest.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6: 106-108. İstanbul: TDV Yayınları.
- YAVUZ, Y. Ş. (2003). “Levh-i Mahfûz.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27: 151. Ankara: TDV Yayınları.
- YILDIRIM, R. (2020). *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.